Дозволено цензурою С.-Петербургъ, 6 Іюня 1905 г.

بر ایکی سوز

بوندن اولگی اون بر جزءده اون بر تورلی ملتنی ـ گرچه پك قصقه صورتلگنه اولسەده ـ طانیدق . ایندی حاضر اوزمزنی طانیسەق نیچك بولور ایكن ؟ نیچوك بولسون ! البته گوزل اولور . اگر اوزمزنی طانیسەق پیرپیس وقتنك « بزنی تاتار » دیه یازمه « مسلمان » دیەیاز دیب صوغشمایەجغز ، اوزمزی طانیسەق باشقەلرنك بزگه « تاتار » دیدیكلرینه خورلانمیەجغز ، بلكه « كناز » دیدیكلرینه خورلانەجغز ، اوزمزنی طانیسەق كندمزنك اسكیدن بیرلی قانلی ، جانلی ، تاریخلی وشانلی برملت اولدیغمزی بیلوب افتخار ایلەجكز . اوزمزنی طانیسەق بر طاقم خیالات ایله وقت كچرمیوب بوندن اولكی اون بر جزءده كوریلان ملتلرك حیات ومعیشتلرندن ، ترقی وتدنیلرندن عبرت آلمغه وشوكا كوره حركت ایتمگه چالیشەجغز . لكن بو رسالەیی اوقیوبده صاقین اوزمزنی طانوب بیتردك دیه حساب ایتمیگز . چونكه بو رساله فوق الحد قصقه ، هم غایت سطحی یازلمش بر اثردر . برملتنی یا خود كندی كندیمزی گوزل اوگرەنمك ایچون برچوق مفصل معلومات آلمق لازمدر . فقط بزم لسانده شیمدی‌یه قدر بو درجەده مختصر بر رسالەده موجود اولمدیغندن انشاء الله بونگده بر قدر فائدەسی اولسه كرك . ایلروده تدریجا اوزونلریك یازیلور .

محمد فاتح الكریمی .

تاتارلر

یرینك کیکلـگی جهتندن دنیاده برنچی پادشاهلق اولان بزنك روسیه مملـکتنك روسلرغه باشقه دخی برنیچه تورلی یات جنس خلقلر واردرکه بونلرنك بعضیلری شول طوره طورغان اورنلرینك اصل یرلی خلقی اولوب روسیه قول آستینه کرمشلر ، بعضیلری ایسه صوڭره‌لری تورلی یاقلردن کیلوب شونده یرلشمشاردر .

بو صوڭغیلر یعنی چیتدن کیلوب یرلشمش خلقلردن بریسیده روسیه‌نك قریم ولایتنده هم‌ده اڭ باشایچه « ۋولغا » بویننده یاشاوچی « تاتار » لردر . تاتارلرنك بو یرلرگه نه وقت ونیچك کیلولری حقنك بو اورنده قصقه‌غنه خبر ویروب کیده‌جکز :

آزیاده روسیه قول آستنده‌غی « ایرقوتسق » شهرینك جنوب طرفلرنك پك اسکی وقتلردن بیرلی « مونغول » و « تاتار » اسملرنده ایکی خلق یاشامقده وگرچه اوزلری بر نسلدن آیرلمش ایـکی قبیله اوله‌رق بربرسینه قرداش ایسه‌لرده کوبسنچه اوز آره‌لرنك صوغشوب طورمقده‌لر ایدی .

بو خلقلرنك بویلری قصـقه ، یاڭاق سـویاکلری چیقنتیلی ، کوزلری کوچوك ، بورونلری باصونقی ، صقاللری سیرك وطوره طورغان یرلریده چبوقدن أوریب اوستندن کیز قاپلاغان چادرلردن عبارت اولوب هر بری کنو ایـله قوی ، آت ، صغر کبی حیوان آصرامقده وشول حیوان کتولری ایله بر یردن ایکنچی یرگه کوچوب یورومـکده ، طبیعتلری صوغشچان ، شفقت ومرحمت‌سز اولدیغندن

عمرلرینی کوبسنچه صوغشده، آوده اوتکاروب حتی باالقدن باشلاب ایار اوستنده اوسه‌کده‌لر ایدی. بناءً علیه بونلرنك هر بری آت منارگه، قورال قوللانورغه پك ماهر وهر تورلی زحمت ومشقتلرگه توزوچان اولوب قوراللری اوق، جیه، بالطه، یب شکللی نرسه‌لر وبأیلرنده بر تورلی کاکری قلچ واوق کرتماس ایچون اوسکه هم باشقه کیه طورغان کیوملردن عبارت ایدی.

اون ایکنچی عصر میلادینك آخرنده یعنی بوندن یدی‌یوز ییللر اوّل بر زمانده مونغول کنازلرندن «تیموچین» اسمنده بری بار کبك مونغول وتاتار قبیله‌لرینی اوز قولینه قاراتوب ضور وکوچلی بر پادشاهلق یاصادی. واوزینه «جنگیز خان» [یعنی پادشاهلر پادشاهی] دیه عنوان ویردی.

جنگیز خان اوزی مونغول اولدیغندن قورغان پادشاهلغی‌نك الوغ مأموریتلرینی [ضوراورنلرینی] اوز نسلندن اولان مونغوللرغه ویرسه‌ده قول آستنده‌غی خلقی‌نك وعسکرینك کوبسی تاتارلر اولدیغندن تاتارلرنی ضبط ایتوچی مونغوللرنك اوزلریده تاتار اسمیله مشهور اولوب کیته‌شلردر.

آزیاده تورلی بای مملکتلر بارلغی حقنده ایشدلمش خبرلر جنگیزخاننك حرص وطمع طامرلرینی قوزغاتوب شول مملکتلر اوستینه یوروه‌سینه سبب اولدی. جنگیز خان اول وقتغه قدر هیچ کورلمگان روشده کوب وقوتلی عسکر جمع ایتدی، هر تورلی نظام وترتیبسز یاردمچی قبیله خلقلرندن باشقه اوله‌رق یالکز آتلی عسکری آلتی یوز منکگه ایرشدی. شول عسکری ایله جنگیز خان الك اوّل شونده کورشی اولان قطای مملکتینه هجوم ایدوب بر طرفندن ایکنچی طرفینه چیقدی. صکره هندستانغه واورته آزیاده اولان باشقه پادشاهلقلرغه هجوم ایتدی. طوفان کبی کلمکده اولان بو مونغول وتاتار هجومینه هیچ

کبم قارشو طوره آلمادی ، قارشو طوروچیلر یا هلاك ایدلدی یاکه اسیر آلندی ، کوب خلقلی وتوزوك شهرلر طوفراق‌ایله تیگز ایدیلوب طاش اوستنده طاش قالمادی . شول طریقچه بتون آزیانی قان ایـله یووب چقغاندن صوك جنگیز خاننك عسکر باشلقلری یاورویاغه کیلوب کرره‌ك روسیه‌نك جنوب طرفینه طوغری یورودیلر . اول وقت روسیه حاضرگی کبی قوتلی وبرلشمش بر پادشاهلق دگل ، بلـکه واق واق بولوکلرگه آیرلمش اولوب هر بر شهرنی اوز آلدینه بر کنازلق ، [آیروم بر خانلق] دیب أیتورگه ممکن ایدی . « عزیز ولادیمیر » نسلندن اولان بو کنازلر گرچه بر برسینه یقین قرداش اولسه‌لرده قرداشلقلرینه باقمایچه اوز آرالرنك هر وقت نزاع وغوغا ایله اوتکاره‌لر ، ضورراق وبایوراق کنازلقلرنی ضبط ایدرایچون بربرسیله صوغوشه‌لر وشوشنداین قانلی غوغالر بر وقت بر یردن ایکنجی بر وقت باشقه بریردن ظاهر اولوب طنچسزلقنی آرتدره وبعض وقتلر بتون روسیه مملـکتنی صوغش اچنده قالوب حالسزلنه‌در ایدی .

ایشته شونداین اوکغایسز بروقتده روسیه‌نك چیگینه تاتار عسکری کلدی . اول زمانغه‌چه هیچ برکورلمگان دشماننك مملـکتکه هجومی ایشدلـگاچ روس کنازلری تیزدن‌گنه اوزلرینك عسکرلرینی جیوب بوگارغه قارشوصوغشقه کیتدیلرو «آزاو» دگزینه قویا طورغان «کالکی» صووینك بوینده اوچراشوب صوغشقه کرشدیلر . حالبوکه اوزلری اوّلدن اوز آره‌لرنده یخشی کینگاشلر ایدوب برلشمامشلر وصوغشو ایچون لازم درجه‌ده حاضرلنمامشلر ایدی ، بر آز صوغشقاندن صوك تاتارلر روس کنازلرینك برسی آرتندن برسنی جینگوب مملـکتنی ضبط وقاچوب کیتکان روس کنازلرینی قوغوب یوللرنده اوچراغان نرسه‌نك هر برینی هلاك ایتمگه باشلادیلر . لـکن اوز مملـکتلرنده ترتیبسزلك وعصیان چقدیغنی ایشیدوب کیسا کدنگنه کیری بوروالوب

آزیا اچینه قایتوب کیتدیلر.

آره‌سی اون اوچ ییل اوتکاچ یعنی 1237نجی ییلده تاتارلر آکسزدن کینه روسیه اوستینه هجوم ایدوب مملکتکه کردیلر وروس کنازلرندن «دان» [ویرگو] صورامغه باشلادیلر. روس کنازلری بوکارغه قارشو: «بز بتکاچ بارده سزنکی بولور» دیه جواب ویردیلر وتیزدن صوغش حاضرلگنی کورگه یابشدیلر، لکن قارشولرنده شول قدر قوتلی بر دشمننی کوره طوروب روس کنازلری کینه اوز آره‌لرنده بر اتفاقغه کیله آلمادیلر، بلکه هر بری اوز عسکری ایله تاتارلرغه قارشو باروب آیروم آیروم صوغشورغه باشلادیلر. گرچه بونلر هر نه قدر صوغشده افراط درجه‌ده بهادرلق کورساتسه‌لرده وهر بر شهرلرینی صاقلارغه بتون جان وتنلری ایله غیرت اینسه‌لرده تاتارلر کینه بونلرنك هر برینی بوزوب وجینکوب شهرلرینی برسی آرتندن برسینی ضبط ایتمکده‌لر ایدی. روس خلقی هر یرده تاتارلرغه بتون کوچی ایله قارشو طوروب مملکتنی صاقلارغه طرشدیلر ووطنلرینك طوپراغنی دشمن‌نك اولوگی ایله توشه‌دیلر، لکن تاتار عسکری شول قدر کوب ایدیکه نه قدر قیرلسه‌ده کیموکانلگی بیلنمدی. ایکی یلدن آز بر زمانده تاتارلر بتون روس طوپراغنی ایزوب، کنازلقلرنی بتروب روسیه‌نی تمامیله ضبط ایتدیلر. روسیه‌نی ضبط ایتکاندن صوك تاتارلر وولغا صووی بوینه کیلوب یرلشه‌رك «آلتون اوردا» اسمنده شونده اوزلرینه برپادشاهلق قوردیلر، اول وقتغه قدر اول یرلرده «فین» قبیله سندن بر نیچه تورلی خلقلر یاشامقده ایدیلر. آره‌سی برمدت اوتکاچ تاتارلر «قزان» شهرینی بنا ایدوب شونی پایتخت یاصادیلر واوزلرینك اولگی مجوسی مذهبلرندن چقوب دین اسلامغه کردیلر، بتون روس مملکتنی اوزلرینه دان تولارگه مجبور ایتدیلر، حتی بونك ایله‌ده قناعتلنمایچه تورکوم تورکوم جیولوب

اوزلری تلاگانچه طالاب ویغما ایدوب یوریلر. اگر آلور نرسه طاپماسه‌لرده روسلرنك خاتونلرینی وبالالرینی آلوب کیته‌لر ایدی.

روس مملکتی شول صورتده ایکی یوز اللی قدر ییل‌لرتاتارلر قول آستنده قالوب اذیت چکدی، خصوصا بونك اولگی یوز ییلی روسلر اوچون پك آغیر اولمش ایدی، فقط صکره‌لری موسقوه کنازارینك همتی آرقه‌سنده روس طوپراغی تاتارلر قولندن قوتقارلدی. بونلر قوتنك برلکده ایدیکنی پك یخشی آکلادقلری جهتله روس یرنکگی واق پارچه‌لرنی برگه قوشوب بتون برمملکت یاصارغه اجتهاد ایتدیلر: روسیه یواش یواش برلشدی، قوتلندی وشوندن صوك «دونسقوی» لقبیله مشهور اولان کناز دیمیتری الك برنچی دفعه اوله‌رق تاتارلرنی جینگدی. بوندن صوك روسلر دخیده تیزلك ایله برلشوب قوتلنمگه وتاتار پادشاهلغی ده اوزینك اچنده‌گی اوز آره نزاع وغوغالر ایله ضعیفلنمگه یوز طوتوب آخرنده برتاتار پادشاهلغی: قزان، آسترخان قریم خانلقلری اسمیله، بربرسینه دشمن اولان اوچ پادشاهلقغه بولندی، لکن روسلر همیشه تاتارلرغه دان تولاب کیله‌لر ایدی. پادشاه اوچنچی ایوان تاتار خان لرینك ایلچی لرینی قوغوب یباروب دان تولاونی طوقتاتدی. فقط روسیه‌گه یقین کورشی گنه بولوب اوطورمش اولان تاتارلر وقت وقت روسیه اوستینه هجوم ایده‌رك طالاب وه‌کلرجه روسلرنی اسیر آلوب روسیه‌نی همیشه راحتسز ایته‌لر ایدی. نهایت بونلردن تمامیله قورتولوب مملکتنی طنچ‌لندره‌ق ایچون پادشاه 4نچی ایوان، تاتارلرنك فوق العاده اولان مقاومتلرینه باقمه دن، قزان وآستراخان خانلقلرینی تمامیله ضبط ایتدی.

روسیه قول آستینه کردکدنصکره تاتارلرده، باشقه خلقلر کبی، اطاعتلی وطریشقان روسیه کشیسی بولوب قالدیلر. روسیه ده‌گی تاتارلرنك مقداری بر میلیون ایکی یوز منك جان حساب ایدلمده

اولوب بونلراك باشلیجه وولغا صووینك اورته طوغرولرنده وخصوصا حاضرگی قزان گوبرناسنده کوب یشامقده درلر. قزان گوبرناسنده‌گی تاتارلرنك مقداری یارطی میلیون حساب ایدلمکده در. [بعض بر جغرافیالرنك کورساتووینه بناءً روسیه ده‌گی تاتارلرنك مقداری ایکی میلیون اوچ یوز منگلرگه ایرشمکده در.] یدی یوز یللرقدر یاوروپاده طوروب نسللرینه بر آز فین‌قانی وبر آز روس‌قانی قاتوشدیغی جهتله قزان تاتارلری قیافتچه اوزلرینك آزیاده‌غی اسکی بابالرندن کوب اوزگارمشلردر: حاضرگی قزان تاتارلری عمومیت اعتباریله اورته بویلی، کینك جیلکه‌لی، منتظم چهره‌لی اولوب یاگاق سویاکلرینك چیقنتیسی پك آز، کوزلری عادتده‌گی‌چه هم قاره، بورونلری یاصی دگل، بلکه نچکه هم طوغری، صقاللری قاره وسیره‌کدر. چهره‌سی تمامیله مونغول قیافتینه بگزه‌گان قازان تاتارینه پك سیره‌ك وقتلرده‌غنه طوغری کلنمکده‌در.

آستراخان وقریم تاتارلری ترك جنسندن اولان باشقه بعض بر خلقلر ایله قاتناشدقلری جهتله آنلرنك چهره وقیافتلری قازان تاتارلرندن فرقلیدر. قازان تاتارلری هرنه قدر روسیه قول آستنده اوچ یوز یلدن آرتق یاشاسه‌لرده وهر طرفلرندن روسیه‌نك یرلی خلقی اولان روسلر ایله احاط اولونه‌رق روسیه مملکتی‌نك هر طرفی ایله مناسبتده بولونسه‌لرده کینه اوزلرینك آزیا معیشتلرندن پك کوب فرسه‌لرینی بو کونگه قدر همیشه صاقلاب کلمکده درلر.

تاتارلرنك بعضیلری شهرلرده یاشیلر، بعضیلری اوز آلدینه آوللر بولوب اوطوره‌لر. بعض وقت تاتار آوللری ایله روس آوللری کورشی بولونه، حتی یارطیسی تاتار، یارطیسی روس اوله‌رق قاتناشوب اوطورغان آوللرده وار. برگه پك بخشی راحت وطنچ طوره‌لر، آول وقراشلری حقنده جیولشوب برلکده کینکاش ایته‌لر.

آول تاتارلری صباغچیلق وایگونچیلك ایله مشغول ایسه‌لرده بو جهتدن اشلرینی ضور آلغه یباره آلمیلر . بونك تاتارلرنك دینلرینك آزراق عیبی واردر . چونکه دینلرینه بناءً تاتارلرنك خاتونلری أولرندن چیقوب یوررگه یاراه‌ادیغی اوچون قراشلری وقتنك ایرلرینه یاردمچی بولمیدر . [۱] شهرلرده طورچی تاتارلر نینداین بولسه‌ده بررکسبکه کریشه‌لر . هنر برلن مشغول بولار ، غاستینسه‌لرده آش طاشوچی پولووی ، یورت قاراوچی دۆورنیك بولوب خدمت ایته‌لر ، یورت وکیبت‌لر قاراوللیلر ، کونلکچی بولوب یاللانه‌لر . قوچرلك ایته‌لر ، آرقه‌لرینه کوتاروب یاکه آت برلن یوك طاشیلر ، [کوز کونلری اوطون کیسه‌لر ، یاز کونلری یورت توبه‌لرنکگی قارلرنی کوره‌ب توشوره‌لر] حاصل : نه قدر آغیر اش بولسه‌ده هیچ طایچانمایچه وصوقرانمایچه یاراتوب اشلیلر . [ایشانلق ایدوب ، واولگان کشیلر ایچون حجگه یوروب روحانی کسبلر ایـله آقچه طابوجیلریده یوق دکلدر .] خدمتچی بولوب یاللانغانك طوغرو وبخشی خدمت ایتوچیلك هم‌ده خوجه‌نك قوشقان هر بر اشینه طیـار بولوجیلق ایـله تاتارلر مشهوردر .

تاتارلرنك الك سویـگان کسبلری طاوار یورتوچیلك ، تیری اشلاوجیلك وصـابون یاصاوجیلقدر . تاتارلردن بعضیلرینك ضـور فابریقلری وزاودلری موجود اولوب خصوصا قزان وقزان تیره‌سنکگی صابون زاودلری ، قوماش وسائر ماتیریا فابریقلری مشهوردر . لکن تاتارلر هر نرسه‌دن آرتق سوداغه هوسلی بر خلقدر . هر برسینك

---

[۱] دین اسلامده خاتونلرنك اولرگه بیکله‌نوب قاچوب یتولری حقنده هیچ بر امر وباشقه ملت خاتونلری کبی یوزلری وقوللری آچیق اوله‌رق ایستدیکلری روشچه قویاش آستنده یاقطی دنیاده یوروب کسب وتجارت، هنر وصناعت‌ده بولونمه‌لری حقنده هیچ بر منع یوقلغی وآول تاتارلرینك خاتونلری قراشلرنده هر وقت ایرلری ایله برلکده خدمت ده بولوندقلری محرر جنابلرینه معلوم اولماینجه قالغان ایکن! مسلمانلرنك اوز خاتونلرندن صبان سوردیروب پچان چاپدرماولری شریعت منع ایتدیکی اوچون دگل، بلکه خاتونلرینی قزغانوب شفقت ایتدیکلری اوچوندر.   مترجم.

کوکلنده سوداغه ضور محبت بولا، خصوصا کوتاروب یوروب واق طاوار صاتوچیلق [قرق طارتمه‌جیلق] بونلر آره‌سنده یخشی غنه ترقی ایتمشدر. بر نیچه‌تین آرتـق آقچه‌سی بولدیسه تاتار آنی تیزره‌ك سوداغه کرترگه طریشه: خالاط، یاولق، شارف، لینته، طاصمه، تویمه، اوچوزلی کموش یوزوك، آلقه، صابون شیکللی نرسه‌لر آلاده شونلرنی کوتاروب یوروب شهر اوراملرنده وآوللرده واقلاب صاتادر. اکر بررر یوز روبله صوماسی بولسه تاتار آت باریشنیکلگی ایته باشلی، اون، یارما، قوی وتیری آلا، ایکنجی یرگه ایلتوب آنلرنی فائده ایله صاتارغه طریشه. تاتارلرنك بعضیلری آشلق، طوز، تیری، طوزلی بالق، قزل طاوار، وهر تورلی آزیا ماللری ایله ضور سردالریوروته‌لر. [تاتارلرنك برنیچه تورلی سودا وهنراشلرنده قوللری اولمش یاکه حاضرنده هم اولمقده ایسه ده زمانك اقتضا ایتدیکی فن، علم ومعرفتکه مستند اولمدیغندن آتادن اوغل غه قاله‌رق کیتدکجه ترقی ایتکانی یك سیره‌ك یاکه بتونلای یوقدر. تصادفی اوله‌رق اشلری آز بر زمان یوروسه ده قارشولرنده اوزارندن معلوماتلی وفکرلی بر رقیب ظاهر بولو ایلان مقابله‌دن عاجز قالوب منقرض بولالر.]

تاتارلرنك کوبسی باشلرنده‌غی صاچلرینی قردره‌لر، شونك اوچوندرکه: بونلرنك قولاقلری اوزینك حقیقتده بولغان درجه سندن اوزون کورینه‌در. صاچلرینی بتونلای قردرمی طورغان تاتار یك آز اولوب آنلرده ممکن مرتبه یش لق ایله قصقه ایدوب کیسدره واوزلرینك سیره‌ك صقاللرینی قرقدره طوره‌لر. اگر تاتار قوچر، دۋورنیك، لاکی بولوب روسقه خدمتکه کرسه تماميله روسلرنك عرف وعادتلرینه اياره‌در. تاتارلرنك بوکونگه قدر طاشلامایچه یك نق صاقلاب کلدکلری ملی کیوملری کوبسنچه بوندن عبارتدر: سینسه کولمك، بوی بوی کینك

اشطان، کولمك اوستندن قصقه وجینکسز برکامزول، آنك اوستندن آزغنه اوزونراق وجینکلی بشمت، [یاکه کازاکی]. بونلرنك اوستندن پوستاودن تگولمش اوزون جیلان کیوب کوبسنجه یفك قوشاق ایله بیللرینی بووالر، آیاقلرینه اویوق ایله باشماق، باشلرینه واق بودورکه‌لی بره‌ن تیریسندن یاکه قاما وقامچاتدن تککان بورك، آنك آستندن اوقه ویفکلر ایله چیککان توبه‌تای [کله پوش] کیه‌لر وعادتده بونی آرتقه‌راق کیوب آرقه طرفدن بورك آستندن کورساتوب قویالر.

عادت اسلامیه‌گه بناءً [دها طوغروسی عادت قدیمه‌گه بناءً] تاتار خاتونلری بوکونگه قدر ایرلرگه قاتناشماینچه أولرنده اوز آلدینه آیروم بولمه‌لرده یاشیلر، تیك بوصوڭغی زمانلرده غنه بعضیلری اوزلرینك ایرلری برلن برگه صابرانیه‌لر، تیاترلر شکلی جمعیت یرلرنده‌کورینمگه باشلادیلر، فقط آنلرده یوزلری همیشه قالون ؤوال [پرده] ایله اورـ تولـگان بولادر. صورت ظاهره‌لرینه قاراغانده تاتار خاتونلرنده مونغول جنسینك علامتلری کوبره‌ك اولوب ایرلرینه نسبة یاڭاق سویاکلری چیقنتیلی ره‌ك، کوزلری قصنقی‌راق بولا، شونك ایچونده آنلرنك تاتار خاتونی ایکانلکلری پك تیز بلنه‌در. تاتار خاتونلری آره‌سنده بیتـ لرینه ایننك کرشن یاقمق، تشلرینی وقاشلرینی قاره‌غه بویامق، کوزلرینه سوره‌ه چـکمك، طرناقلرینه صاری قنا سورتمك عادتی پك معتبردر. تاتار قزلری اوزلرینك اوزون صاچلرینی ایـکی طولوم ایدوب أوره‌لرده آنك اوستوندن طاصمه‌لر وبر صوملق، اللی، یکرمی بش، اون تین‌لك کموش تنکه‌لردن تزوب یاصاغان صاچ قاپ طاغالر. [بوکبی کیلوشسز، تیوشسز، فائده‌سز وخاتونلرنك خدای یاراتقان طبیعی گوزللکلرینی یوغالته طورغـان عادتلر حمد اولسون بو صوك وقتلرده کوندن کونـگه آزایماقده اولوب تاتار قزلریده کشی توسلی کینوب کشی توسلی یوروگه باشلامشلردر.

خصوصا آزەی کوبەی تعلیم وتربیه کورگان تاتار قزلری پك کوزل کینوب اوزلرینی پك سویملی کورساته بیلەلر .]

تاتار خاتونلرینك ملی کیوملری بو روشجەدر : پك کینك جیگلی وهم کینك ایتاکلی ستسه کولمك هم‌ستسه اشطان ، کولمکلرینك کوکرەکلر ینه طاصـمه واوقالردن ایزو طوتالر ، آنك اوستوندن ایرلری کبی کامزول یاکه جیلان کیەلر ، لـکن خاتونلر کامزولی‌نك ایتاکلرینه اوقالر طوتقان بولا ، باشلرینه ایـکی اوچلری چیکـکان یاولق باغلیلر ، یاکه قاما وکامچات قرپولی بورك وبعضیلری اوقالر ایله اشلنکان کچکنه وگوزل‌گنه ختفه قالپاق کیەلر وبونك اوستوندن شال بورکانەلر . [تاتار خاتونلرینك بورونغی زمانلرده باغرامالر ایله اشلاب کیه طورغان ، قاپچق کبی ضور قالپاقلری کچرەیه کچرەیه شول درجەگه کلمشدرکه خاتون قزنك ماکغایندە گوزل بر چچـك مثالنداغنه کورینوب طورمقدەدر . بوروشدە کیتسه بو قالپاق‌نك بتون عمریدە پك اوزاقغه صوزولماسه کرك .] تاتار خاتونلری آیاقلرینه قزل ، زنکار یاکه یشل صافیاندن تگلوب یفك ایله چیگلـگان چیتك کیەلر .

عمومیت ایله تاتارلرنك کرك ایرلری وکرك خاتونلری هرتورلی زینت‌لرنی پك یاراتالر : اگر بایلغی بولسه ایرلری قیمتلی یوزوکلر کیەلر وخاتونلری مویونسالر ، یوزوك ، بیلەزك ، آلقـه وتورلی تنکەلر ایله زینت‌لنەلر . تاتار خاتونلری کوبسنچه پك ایرته صولالر ، توسلری صارغلت وقورغاشلی کـرشن ایـله ایننك استعمـال ایندیکلری ایچون بیت‌لری بوروشقلی بولوب قالادر .

تاتار آوللری کوبسنچه کوکلسز بولا . بنالرینی یوکسك قویمالر ایله احاطه ایدلمش یورت اچینه صالالر ، تیشلوب چلترلنوب بتکان قویما یارقلرندن ، بعض‌وقتلر ، دنیا کورەسی کیلکان تاتار خاتونلرینك

كوزلرى يلتراب كورينوب طوره. اورام بويونچه تزيلوب كيتكان نرسه قويمادە قابقا بولا، هم اوراملرى يك تميزده بولوب بتميدر. حتى تاتارلر يورتلرينى اورام بوينه صالسەلرده آنك ترزەلرينى اورام باغينه ياصامايىچه ايشك آلدى باغينه قاراتوب ياصيلر. اوراملرى كوبسنچه طار وطغزدر. آول تبرەلرندگى قرلرى ناچار اشلنكان بولا، اوسوب اوطوره طورغان باغچه وآغاچ تاتار آوللرنده بتونلاى يوق ديب أيتورلك، تيك آولنك بر چيتندن زيارت اوستندەگنه برر توركوم يشل آغاچ كورينەدر. عموميت ايله أيتكانده تاتار آوللرى موڭلى وكوڭلسز اولوب آنك اورام‌لرنده اويون كولـكى، كيف صفا، يرلاو بيو شكللى شادلقلر بولمى، اوراملرى هر وقت بوش وكشيسز اولوب تيك آنده بر، مونده بر، قويما بوينه ترەلوب اوطورغان بالاجقلر، واوتكان بارغان آدملرنى شب طاوشلر ايله اوريب اوزاتا طورغان كتو كتو أتلرگنه كورينه ويك سيرەك وقتلرده غنه ءلله قايده يراقدەغى بر أوين اچندن موڭلى تاتار كويى برلن يرلاغان طاوش ايشيديلەدر. خصوصا جاى كونلرنده ايرلر قراشينه كيتكان وقتده تاتار آوللرى بيـگرەك بوش بولادر. خاتونلرى اگر قر اشينه كيتماسه اولرندن چيقمايىچه دورت استينه اچنده يابولوب يورت اشى ايـله مشغول بولالر. چونكه اسلام شريعتنه بناءً خاتونلر ايچون اوزلرينك ايرلرندن، آتالرندن واير قرداشلرندن باشقه ايرلر برلن سويلاشو توگل، حتى آنلرغه كورينورگەده ياراميدر. [۱]

تاتار قزلرينك بار كبك اگلنچەلرى [شادلقلى يوانچلرى] جاى كونلرى جيلاكـكه وچيكلاوكـكه يورومك دن يا ايسه پرده آرتندن ياشرونگنه اوتكان بارغاننى قاراب، موڭلى كوى ايله آقرونغنه يرلى

[۱] بونك جوابى يوقاريده اوتدى. محمد عليه‌السلامنك زوجەسى حضرت عائشەنك مڭلرجه عسكر ايله صوغشقه بارغاننى ويوزلرجه مسلمان خاتونلرينك منگلرجه ايرلرگه درس اوقوتقاننى بلـگان آدملر بوندابن سفسطەلرغه البته قولاق ويرمزلر. مترجم.

یرلی جوی تگوب اولرنك ترزه یاننك اوطوره‌رق وقت کچرمکدن عبارتدر. کوندزگی قر اشندن قاینقاچ یکنلر ویاش ایر بالالر اورام‌لرغه چغوب آزغنه شایاررغه وکوڭل آچارغه باشلاب غوزنه اوینیلر، شارصوغالر، لکن بو اوزاقغه بارمیدر، تیزدن یسیع نمازی ایچون مؤذن اذان قچقره، اویناوچیلر درحال اویونلرنی طاشلیلر، مسلمانلر مسجدکه جیولوب نماز اوقوغاچ بر یارطی ساعتدن هر قاپوسی اوز أولرینه قایتوب کیته‌لرده هر طرف طب طن بولوب قالادر.

اچ طرفنی قاراغانك تاتار أولری بارده برروشك دیب أیتورلکدر: هرقاپوسی اوّلا ایکی‌گه بولنوب برسنی قوناق أوی، برسی آش أوی دیب یوروته‌لر. قوناق أوی دخیده ایکی‌گه بولنوب یارطیسی ایرلر یاغی، یارطیسی خاتونلر یاغی بولادر. قوناق أوینده یورت خوجه‌لرینك اوزلری طوره‌لر، شونده قوناق قبول ایته‌لر. آش أوینده آش پشرمك، کر یوماق کبی هر تورلی یورت اشلری اشلی لر. قوناق أوینك جیوشدرلووی کوبسنچه بو طریقچه‌در: ایشکدن کرگاچده اوك یاقده کیر یچدن یاصاغان ضوربر پیچ طوره، آنك پیچ باشی وگرنیچلری بولا، گرنیچلرینه هر تورلی باقر وقالای طباق صاوتلر تزوب قویالر، ایشکنی کرگاچ صول یاقده‌غی استینه بوینده اچینه چاینیك وچنایاق کبی پاصوده‌لر قویغان براشقاب وآنك یاننده ایده‌نده اوستینه پالاس یاپقان بر صاندق، آنی اوتکاچ استینه‌ده بر کوزگی واول کوزگی نك ایکی یاغینه اوچلری قزل کیجی برلن اشلنکان سولگیلر آصوب قویغان بولا، تورده‌گی استینه ده یوقاری طرفده، کتاب قویمق ایچون برر کیشته وآنك آستینه استینه‌غه مکه مدینه رسملری یا که بعض بر دعالقلر یابشدروب قویغان بولونه.

تاتار أولرنده اوستال، اورندق، قاراوات کبی میبللر بولونمی، میبل خدمتنی استینه بوینچه یاصالغان کینك ساکی لری اوتیدر.

سا کی‌نك اوستینه تاتارلر پالاس یایوب یاصدقلر وهامق مندرلر قویالر، شونك اوستنده آشیلر، اچه‌لر هم یوقلیلر. یا ایسه آشار اچار اوچون آیاقلرینی بوکلاب توگاراکلنوب تزیلوب ایده‌نگه اوطوره‌لرده آشیاولق یایوب آش صولرینی ده شونده ایده‌نگوك قویالر. تاتار أولرینك خاتونلر یاغی صاندقلر وتوشاك یاصدقلر ایله طوترلغان بولادر. شهرلرده‌گی تاتار اولری‌نك طشدن قاراغانده روس أولرندن هیچ فرقی یوقدر، بایلرینك قوناق بولمه لرینه کوزل یومشاق میبللر، کللر قویلغان، ایدنلرینه پالاسلر توشه‌لوب تزره‌لرینه اعلا پرده‌لر قورولغان بولسه‌ده اچده‌گی بولمه‌لری کینه شول اوزلرینك آزیا ترتیبنده جینالغان، وآیاق بوکلاب اوطوررا اوچون استینه بویلرینه تبه‌ناك دیوانلر قویولغان بولادر. [شرق خلقی عمومیت اعتباریله آیاق بوکلاب اوطوررغه پك یاراتادر. سببی نه در، بیله میورم.]

تاتار خلقی‌نك صاقچل‌لغی هم شریعتلری پك قاطی طیدیغی جهتله ایسرتکیچ ایچکی‌لك استعمال ایتماولری بونلرنك برقدر بایلق وراحت‌لکلر طورولرینه یاردم ایته‌در. تاتارنك ایتسز آش آشاغانی سیره‌ك بولا، اکر قوی یاکه صغر ایتی آلورغه آقچه‌لری بولماسه آت ایتنی پك یاراتوب غنه آشی بیره‌لر. تاتارلرنك آشلری کوبسنچه اچینه ایت طوراب صالغان صالما، یاکه اوماچ هم قاره بغدای قویماغی وبایراقلرنده طقماچ یاکه پیلمین بولادر. تاتارلرنك اك سویگان آشلری برانگی ایله پشرگان قوی ایتی واچینه قاطق قاطقان شورپادر. بوندن باشقه تاتارلر هر تورلی صومصا، پره‌مچ شکللی ایتلی، مایلی وقامرلی آشلرنی، طادلی ویشللکلرنیده پك یاراتالر وقیار کبسته کبی نرسه‌لرنی قیش اوچون حاضرلب کوزدن طوزلاب قویالر.

ایچکی‌لکلردن تاتارلرنك اك زیاده استعمال ایتدیکلری نرسه چای در. چاینی تاتارلر فوق العاده کوب حتی برره‌تدن یکرمیشر

چنایاق اچەلر همده قویماق ، بلین وتەبیەلر ایلە اچارگە یك یاراتالر . روس لرنك قواصی اورنینە تاتارلر قاطقنی ایزوب «آیران» اسمندە براچکی لك یاصیلر، بواچارگە بخشی غنە بر نرسە بولا . تاتارلرنك بعضیلری صرادە اچەلر ، لـکن اسلام دیننده ایسرتکچ نرسەلر ممنوع بولغانغە کورە صرانی اچوچی تاتارلر شریعت قاشندە عیبلی بولماس اوچون آنی قواص اچەمز دیب کنە اچەلر .

تاتارلر آزیادن کیلوب روسیەگە کردکلری وقت بت پرست یعنی مجوسی مذهبدە اولەرق قویاشقە ، آیغە ، صوغە ویرگە طابونەلر ایدی . صوگرە دین اسلامنی قبول ایتدیلر . دین اسلامنك اساسی : «الله بر ، محمد آنك پیغمبری » دیە اشانمقدن عبارتدر . هر بر تاتار آولندە مسجد ، ملا ومؤذن بولونە . ملامسجددە امام اولوب جماعتکە نماز اوقوتە ، بالا آدی قوشمق ، اولوك کومك ونکاح ، طلاق کبی مسلمانلرنك دین اشلرینی اجرا ایتە . مؤذن مسجدنك منارەسینە منوب اذان أیتە یعنی نماز وقتی یتکانلکنی خلقغە خبر بیرە ، [مسجدیاغا ، لامپا طازارتا ، شم یاندرە ، اولوك یووا ، مجلسلردە طابونچی بولوب قاز بوزا ، بایراملردە یلندە ایکی مرتبە جماعتکە عید نمازلرینك نیتنی اوگرەتە . . .] . مسلمانلر هر کوننی بش وقت نماز اوقیلر . ملا مسجددە آلغەراق چغوب قرأندن آیتلر اوقی ، جماعت طـڭلاب طورە . [لـکن امام عربچە اوقودیغی جهتلە طـڭلاب طوروچی جماعت مع التأسف هیچ بر نرسە آڭلامیلر .] بوندن باشقە دخی معلوم وقتلردە وخصوصا جمعە کونلرندە امام جماعتکە وعظ ونصیحت ویروب قرأن وحدیث نك حکملرینی اوگرەتە . [شولای تیش ایدی ، لـکن مع التأسف واقعدە آلای توگلدر . چونـکە : اوّلا مـکتب ومدرسەلرمزدە قرأن وحدیث درسلری بیرینەگریك مجوسیلرینك اسقولاستیگی ایلە وقت کچریلوب ملالرمز اوزلری قرأن وحدیثنك اسرارندن بسبتون بی خبر اولوب

چغالر ، ایکنچی ملالرمز عربچه لسان بیلمدیگی جهتله قرأن وحدیثنك معنالرینی اوزلری یخشیلاب آکلی آلدیلر واوز آنا لسانلری اولان تاتارجه تلنی بیلمدیکلری جهتله اوزلری آکلاغان قدریسندن خلقغه آکلاته آلمیلر ، اوکاز آلوب ملا اولمق ینکل ایسه‌ده «امام» اوله‌رق شریعت قوشقان اشلرنی ادا ایتمك پك کوچدر .]

ملا اولمق اوچون دین اسلامنك اعتقاد ، عمل ومعاملات حکملرینی بلکانلکی حقنده امتحان بیررگه تیوشدر . جماعتنی ناچار اشلردن طیوب خلقلرینی توزوك طوتارغه طریشو هم بالالرینی اوقتو ملانك بورچیدر . بوندن باشقه ملاقاضی‌لق وحاکملکده ایته : محله جماعتی آره‌سنده بولغان نزاع ودعوالر حقنده اوزینه کیلکان آدملرنی اوگوت ونصیحت لب کیلشدررگه ودعوالرنی اوز آره صلح ایله بتررگه اجتهاد ایته . تاتارلر قاشنده ملانك قدری زور اولوب آنك أیتکان هر سوزی اوزلری اوچون زاقون حکمنده‌در ، خصوصا ملا اوزی شریعتکه موافق یاشاب باشقه‌لرغه سویلکان وعظی برلن اوزی عمل ایتسه آکارغه پك حرمت ایته‌لر . ایگون ایگوچی هربر تاتار عشرینی یعنی ایگوننك اوندن بر الوشنی اوزینك ملاسینه ویره‌در .

هر بر مسلمان آولنده وکوبسنچه مسجد یاننده‌وق مکتب موجود اولوب اچنده یوز اللیشر ایکیشر یوز شاکرد بولونه ، بو مکتبلر برر قاتلی اوزون بنالردن عبارت اولوب کوبسنچه تربیه‌سنی برربای آدم بیروب طوره ومکتبده شونك اسمی برلن مشهور بولادر . مسلمانلرنك هر بر بالاسی مطلق مکتبکه یوری‌در . مکتبده اوقو کوز کونی باشلانا ویاز کونی قر اشلری باشلاغانده طوقتالادر .

مکتبده بالالرنی اوقورغه یازارغه ، عمل وعبادتکه وقرأننك عبارتنی اوقورغه اوگره‌ته‌لر . قرأن عربچه یازلمش اولدیغی جهتله شونی اوقورغه اوگره‌ندور ایچون بالالرغه الك اوّل عربچه حرف طانوته

باشلیلر. بو مکتبلرده اوقولان درسلرنك بیلگولنگان ترتیبی واوقونك معلوم مدتی یوقدر: بر ییل اوقو، ایکی ییل اوقو، تلاسه‌ك بتون عمرك بویونچه اوقو! [تاتارلرنك آول مکتبلری حقنده اوزونراق معلومات آلمق ایسته‌سگز «جهانگیر مخدوم» آدلی رساله نی اوقوگز.] بر نیچه یللر مکتبده اوقوب چقغاچ هر بر تاتار کوگلدن بر نیچه دعالر بله، باصقان کتابلرنی طانی، معناسنی بلمسه‌ده قرأن نك قاره‌سنی اوقی آلا طورغان بولادر. [ظن ایده‌رمکه: بزنك تاتارلر یاخود عمومیت اعتباریله مسلمانلر اول قرأن کریمنی معناسنی بیلوب موجبیله عمل ایدر ایچون دکل، بلکه قالون طاوشلر ایله آغزلرنی بورغالاب قاره سنی اوقور ایچون ایندرلمش بر کتاب دیه حساب ایده طورغانلردر. چونکه معناسنی بیلورگه اصلا همت وغیرت ایدلدیگی حالده قاره‌سنی اوقورغه اوگره‌نور یا که اوگره‌تور ایچون نه قدر وقتلر صرف اولونه در.]

تاتارلرنك قزلری ملانك أوینه سبق‌غه یوروب اوقیلر. آنلرنی ملانك خاتونی اوقوته، اوقوغان نرسه‌لری شول ایر قرداشلرینك مکتبده اوقوغان نرسه‌لری ایله بردر. قزلر اوقوته طورغان ملا خاتونی دخی بخشی غنه بیلوکلی بولورغه کرك. چونکه اول بر یاقدن شول یاش قزلرنی اوقوته، ایکنچی یاقدن آطنه‌سنده برمرتبه الوغ خاتونلرغه وعظ سویلیدر، هر جمعه کون اونلاب یکرمیلاب تاتار خاتونلری قوللرینه بر رصاوت ایله اون یا که یارما آلوب ملانك أوینه جیوله‌لر. ملانك خاتونی شول کیترلگان صدقه‌لرنی آلوب دعا قیلغاندن صوك جیولغان خاتونلرنك اورته‌سینه اوطوروب وعظ سویلارگه باشلی، عربچه دن بر نرسه اوقویه رق تاتارجه غه ترجمه ایدوب معناسنی آڭلاته، ایزگولر قصه‌لرینی، آخرت حاللرینی واجماخ غه کرر اوچون نیندا این عمللر ایتارگه تیوش ایدیکنی بیان ایته‌در. بونلرنی طڭلاغاچ خاتونلر پك اثرلنوب اوز أولرینه قایتوب کیته‌لر.

ادبی تیل واورام تیلی اولمق اوزره تاتار لسانی‌نك ایکی تورلی شیوه سی واردر. ادبی تلگه شول قدر کوب عربچه سوزلر قاطنا ـ شمشدرکه عادی آول تاتارلری بونی پك آز آکلی آلالر. تاتار تلینك ادبیاتی پك آز وضعیفدر. چونکه بو کونگی تاتارلرده اوزلرینك قارت باباللری کبی کتابت وادبیاتکه اصلا اهمیت ویرمیلر. یالکز بو صوك زمانلرده غنه روس علماسندن بعضیلری تاتارلسانینی تدقیق وتحقیق ایله بوتلره درس ولغت کتابلری تصنیف ایتدیلر. حالبوکه تاتارلرنك اوزلری اوز تللرینی توزه‌تور ایچون هیچ برنرسه اشلگانلری یوق، قرآن اوقی بلسه‌ك یتر؛ بزگه باشقه نرسه کرکمز دیه حساب ایته طورغان بولسه‌لر کرك.

تاتارلرنك یرلری برطاقم ربطسز وکوبسنچه بربرینه مناسبتسز مصراعلردن عبارت اولوب محض سوز طوغری کیترر اوچون برگه قوشوب برکوی برلن یرلانه‌در. طاقماق وبیوکویلرینك بعضیسی روسلردن آلنمش وبعضیلری روس کویلری ایله برلشوب حاصل اولمشدر.

گرچه دین اسلام تاتارلرغه بردن آرتق خاتون آلورغه رخصت ویرسه‌ده بوعادت تاتارلر آره سنده یواش یواش آزایماقده اولوب حاضرده حتی بایلریده ایکی دن آرتق آلمیلر. آنده ده اوّلگی خاتونلری قارتایغانده غنه ایکنچیسنی آلالر. تاتار خاتونلری عمومیت ایله ایرته مثلا اوطوز بش یاشلرنده قارتایالر. هرتورلی بویاولرغه بویانولرینك وهر وقت اولرنده یابولوب طورولرینك بولای ایرته قارتایولرینه کوب دخلی بولسه کرك. بو کونگی کونده تاتارلرنك اك کوبسی وحتی یتارلك بایلغی بولغانلریده برخاتون برلن‌گنه عمر ایته‌لر. کوب خاتون آلو تاتارلرنك اوزلری قاشنده بخشی براش صانالمیدر. [ملالر اوزلری مثال کورساتماسه وتیوشسز برده بردن آرتق خاتون آلونك شریعت قاشنده براش اولمدیغنی عوام خلقینه آکلاته طورسه‌لر

کوب خاتون آلو طاغنده آزایا توشار ایدی .] تاتارلر خاتونلرینی بخشی طوته لر، کوچلری یتماسلك اشلر اشلاتوب آنلرنی یونچومیلر. تاتار خاتونلری هرتورلی یورت اشلری ایله مشغول بولالر، بەیلیلر، تگه لر، چیگه لر .

تاتارلرده اویله نو یکت ایله قزنك آتا آنالری ویاوچی [باش قدا] آرقلی اجرا ایدیلوب کوبسنچه یکت ایله قز اوّلدن بربرسنی طانوماغان وحتی کورمگانده بولالر هم نکاح وقتنده ده یکت ایله قزنك اوزلری حاضر بولمی بلکه شول نکاح غه رضالقنی ملا یکت ایله قزنك آتالرندن صوریدر. اویله نگان وقتده یکت قزنك آتاسینه بر معلوم مقدار مهر بیره، مهر برنیچه روبله دن باشلاب برنیچه منك روبله گه قدر بولا. بومهر نکاح وقتنده دفترگه یازیلوب یارطی مقداری قزنك اوزینه کرك جهازلرنی یاصارغه وطوی مصرفینه طوتوله، یارطی مقداری شاید ایرندن آیریله قالسه قزنك اوز حاجتینه طوتار اوچون صاقلانه. اگر ایرندن آیریلونی خاتون اوزی تلاسه اول وقت شول یارطی مهر آقچه سنی ایرینه قایتاروب بیره در .

تاتارلرده اصل طوینك اجرا ایدلووی بوطریقچه‌در: یاوچی آرقلی قزنی یاراشقاندن صوك یکت ایله قزنك آتا آنالری اوز آره لرنده یصلحت لشوب نکاح ایچون برکون تعیین ایته لر . شول نکاح کونی منمزدن برآز اوّل یکت طرفندن قزنك آتا آناسینه برتپان بال وبر تپان مای یباریله، شوندن صوك ایکی یاقده‌ده مجلسلر یاصالوب قوناق صیلی باشلیلر. یکت آتاسینه قدالر وقوناقلر جیولوب بنکاچ اوّلاچای اچه لر، آندن صوك آشقه اوطوره لر وشول آش آره‌سنده ایکمك برلن بال، مای، قاز هم هر تورلی صومصالر، پره‌مچلر وپیروقلر آشیلر. قز یاغینه قداچا بولوب یالگز خاتونلرغنه جیوله، همده هر برسی اوزینك حالینه‌کوره آزمی کوبمی قزغه بولاك آلوب کیله. هر تورلی ص

وحرمتلر ایله صیلانغاندن صوك عادتده قوناقلر کیکررگه باشلیلر ، بو تاتارلر قاشنده طویغانلق وصی حرمتلری ایچون یورت خوجه‌سینه تشکر علامتی صانالادر ، نکاح اوقوله‌جق کونده دخی شول طریقچه مجلسلر یاصالا ، لکن نکاح مجلسینه یکت ایله قزنك اوزلرینی کرتمیلر ، بو وقتده قز اوزینه مخصوص بولمه‌ده ، یکت دخی اوزلرینك أولرنده طوره ، امام یکت ایله قزنك آتالرندن رضالق صوراغاندن صوك نکاح اوقی ، دعا قیله‌لر ، شوندن صوك بوقاریده أیتکانچه قازلر ، اوردکلر ، صوه‌صا وپره‌مچلر وهر تورلی آشـار بیریله باشلی ، طوی غه مخصوص « چلچك » اسمنده قامردن باللاب مایلاب یاصالمش بر نرسه آشالغاندن صوك مجلسده‌گی آده‌لردن هر بری قولندن کیلکانچه آقچه صالالر ، بو آقچه‌لر قزغه بولاك صانالا وشونك ایله طوی تمام بولادر . ایرته‌سی کوننی یکت اوزینك حالنچه الك قیمتلی بولاکلرینی آلوب قز یانینه کیله ، قز ایله دورت کیچ قونغاندن صوك اوزلرینه قایتوب کیته‌ده قز یانینه ینه‌دن وقت وقت‌غنه کیلوب کیتوب یوریلر .

تاتار عادتنچه قزلر کیاوگه کیتکاندن صوك بر مدت آتالرینك یورطنده طوره‌لر . بولای طورولری بر آطنه‌دن باشلاب بر نیچه یللرغه قدر بولادر . بوعادتنك یخشی جهتلرینی کوبدر . چونکه یورت یرینی واوز باشلرینه کون کورراوچون تیوشلی بولاجق اشلرینی یولغه قویوب حاضرلنگانچه‌گه قدر خاتونی‌نك اوز آتاسنده طوروب طورووی یاکی اویله‌نگان یکت‌که کوب ینکل‌لك بولوب طابوله وخصوصا تاتارلر یاشلی وحتی بعض وقتلر اون آلتی یاشندن اویله‌نه‌لر . طـلاق یعنی ایر برلن خاتوننك آیرلووی تاتارلرده پك ینکل وهیچ مشقتسز اولوب ایرنك یاکه خاتوننك تلاوی بویونچه ملا آیراده بیباره . فقط آیریلونی اگر ایر تلاسه مهر خاتون‌غه بولا ، اگر آیریلونی خاتون اوزی صوراسه اول وقت مهر ایرگه قالادر . [مسلمان مملکتلرینك کوب یرلرنده

نکاحلر تعلیق ایله اجرا ایدلدیـگی جهتله آیریلوغه خاتونلار قرلنده هم اختیار بولسه‌ده بزنك قزان تاتارلرنده تعلیق ایله نـکاح عادتی بو کونـگه قدر موجود اولمدیغندن خاتونلار اوز تلاولری ایله آلای تیزگنه ایرلرندن آیریلـرب کیته آلمیلر. حتی آیریلوغه شرعی وعقلی سببلر بولغانده‌ده شونلرنی ایرلرینه یاکه عائله اولان یرلرینه آڭلاته آلمـاینچه یللرجه زحمت ومحنت چککان، ظـالم ایرلوینك قهرندن چاخوتقه بولوب اولـگان، یا که آیریلوغه چاره طابا آلماغاچ ایرندن قاچوب کیتوب فاحشه‌لك ایتکان مسلمان خاتونلری بزنك قازان تاتارلری آره‌سنده آز دگلدر.]

تاتارلرده بالا طوغسه طوغووینك اوچنچی کوننده بالانك آتاسی ملا چاقروب اسم قوشدره. مسلمان اسملرینك وخصوصا خاتون اسملرینك کوبسی کوکلده‌گی بر آرزونی افاده ایته طورغان عربچه وفارسیچه سوزلر بولا. مسلمانلرده اسم بیرودە آیروجه بر ترتیب وقاعده یوقدر. اوزلرینك جانلری تلاگان آدلرنی قوشا بیره‌لر. مثلا: «دین یاقطی‌لغی» (ضیاء الدین)، «خدای قلیچی» (سیف الله)، «دین تره‌گی» (قوام الدین)، «خدای کورشیسی» (جار الله) «نورلاندروچی» (منیر) «عبادتچیلر بیزه‌گی» (زین العابدین)، «کوزللك دوستی» (حبیب الجمال)، «کوزللك سرویسی» (سروی جمال)، «دنیا بیزه‌گی» (زینت جهان) وسائره وسائره . . . .

مسلمانلرده یهودیلر کبی ایر بالالرینی سنت که بیره‌لر. لـکن یهودیلر کبی طوغووینك سکزنچی کونده دکل بلـکه اوچ دورت یاشلرینه یتکاچ کنه سنت ایتدیره‌لر.

اولوك کومو تاتارلرده بو روشچه‌در: اگر بر کشی آغیر خسته بولسه اول یورتقه ملا آلوب کیله‌لر. ملا خسته‌نك باش اوچینه اوطوروب قرآندن قیامت احوالی حقنده بولغان بعض آیتلرنی اوقی وخسته‌گه

ایمان تلقین ایته طوره، اگرده آزراق حالی بواسه خسته آدمده: «لا اله الا الله محمد رسول الله» دیه ایمان اوقوب طوره‌در. خسته آدم اولـگاندن صوك آنی یووب كفنلیلر، وآره‌سی برر یارطی تاولیك اوتكاندن صوك زیارتكه ایلتوب، قازلغان چوقورغه كومه‌لر، زیارتكه قویغانده اوك یاغی برلن یاتقروب قبله غه قاراتوب قویالر، اولوك چقغان یورطده اول كوننی آش پشروب آشامیلر، خاتونلر قرآن اوقوب دعا قیله لر، فقیرلرگه صدقه طاراتالر.

تاتارلرنك زیارتلری قارالمایـنچه ودقت ایدلمایـنچه طوتولدیغی ایچون كوبسنچه پك كوڭلسز اولوب بر طاقم اوزونچه توبه لكلر ایله اورتولمش چول حالنده بولونه‌قده‌در. قبرلرنك بعضیسنی آغاج بورالر یاكه طاش قویمالر ایله احاطه‌لیلر، بعضیسینك تیره سینه عادی كیرته طوته‌لر. دنیانك باشقه یرلرنده‌گی مسلمانلر كبی تاتارلرده قبراوستینه طاش اوطورته‌لر، عادتده بو طاشلرنك اوزونلغی ایكی آرشون، كینكلـكی یارطی آرشون چامالرنده اولوب اوستینه تورلی یازولر یازه‌لر. مثلا: باش طرفنده جناب حق غه حمد وثنا، آنك توبان یاغنده «هركشی اولوم آچیسینی طاده‌جقدر» (كل نفس ذائقة الموت) كبی قصقه‌غنه اثرلی جمله‌لر، آندن صوك، وفات ایتكان آدمنك اسمی وتاریخ وفاتی یازیلوب اك آخرنده «الله تعالی بو متوفی غه رحمت ایتسون» دیه دعا ایله تمام بولادر. بوندن ماعدا زیارت اوستینه آغاج اوطورتو عادتی ده تاتارلرده واردر.

بخشی كشیلرنك قبرلرینی تاتارلر پك قدر وحرمت ایته‌لر، آنلرنی ایزگولردن صاناب قبرلرینی زیارت ایچون اوزاق یرلردن كیله‌لر، ملالر شونده باروب قرآن اوقیلر. خصوصا رمضان آینده روزه طوتودن قوتولور ایچون تاتارلر یراق یرلرده‌گی قبرلرنی زیارتكه باررغه یاراتالر، چونكه شریعت اسلامیه بویونچه گرچه صوڭندن قضا

قیلورغه یاکه فقیرلرنی طویدررغه لازم بولسه‌ده یول یوروچی مسافرگه روزه فرض بولمیدر.

روسلرنك یکشنبه‌سی، یهودیلرنك شنبه‌سی اورنینه تاتارلر جمعه کوننی بایرام ایته‌لر. جمعه کون بونلر اشله‌میلر، یخشی آشیلر، یخشی کیونه‌لر هم مسجدکه کوبره‌ك باروب عبادت ایته‌لر، خصوصا جمعه نمازینه بارده جیولشوب ملانك وعظ ونصیحتلرینی طـکلی‌لر. جمعه‌دن باشقه دخی مسلمانلرنك رمضان وقربان‌بایراملری اسمنك یلنك برر مرتبه کیله طورغان دینی ایکی الوغ بایراملری واردر. رمضان آینده اوطوز کون روزه طوتوب یاکی آی طوغاچ آغز آچوب الوغ بایرام ایته‌لر. شوندن ایکی آیك اون کون اوتکاچ دخی قربان عیدی یاصاب قوی، صغر، دوه کبی حیوانلرنی قربان چالالر، ایتلرینی فقیرلرگه وتیریلرینی ملالرغه ویره‌لر. بونلر دین بایراملریـدر. بو بایراملرغه باشقه اوله‌رق تاتارلرنك دخی ملی ایکی بایراملری واردرکه: بریسی «صبان طویی» ایکنجیسی «جیون» اسمیله مشهوردر. برنجیسی اولان صبان طویی یاز وقر اشلری باشلانووینك شرفینه اوله‌رق قارلر أیروب بر کیبکاچ اجرا ایتله‌در. صبان طویی آولنك برر چیتنده بر یخشیراق اورنده قوروله، تاتارلر بارده کینوشوب یاصانوشوب شونده جیولالرده یاش یکتلر اوز آره هر تورلی اویونلر اوینیلر، آت چابدره‌لر، کشی یوگور وشدره‌لر. یاریشده آلغه چقغان آتغه یاکه‌اوزغان کشی‌گه آقچه، قوماش شیکلی نرسه‌لردن بولاك [مکافات] لر بیره‌لر، خاتون قزلر بر چیتـکه اوطروشوب شونلرنی سیر ایدوب طوره‌لر. اویونلر بتکاندن صوك هر بری اوز جماعتلری برلن آچیق هواده اوطوروب چای اچه‌لر، پره‌نیك چیکلاوك وباشقه تملی نرسه‌لر ایله صیلانه‌لر. قایو برلری آچی بال هم صرا اچوب کیف صفا ایته‌لر. بو آچی بال وصرا کبی اچکیلرنك اوته‌جکنی بیلوب

کوبسنجه شوندایِن اورنلرغه روسلر کیترولر. صبان طویی تاتارلرنك مجوسی وقتلرندن قالمش اسکی بر بایراملریدر. «جیون» بایرامی صبان طویندن‌ده آرتوغراق ایدوب ضور یاصالادر. جیون کوبسنجه ایپون آینده بولادر. هنده تعجب اولنه‌جق بری شولدرکه: بوبایراملرنده تاتارلرنك خاتون قزلریده ایرلر برلن برگه قاطناشوب یوریلر. قاچو دیگان نرسه‌نی بو بایرام وقتنده قویوب طوره‌لر.

بو بایرامنك قایدن باشلاندیغی ونیچون ایدلیگنی تاتارلرنك اوزلریده کوب بیلمیلر. فقط اولگی زمانلرده بربای تاتار اوزینك قزینی کیاوگه ویره‌جك وقتده مجلس یاصاغان وشول مجلسده قزلرینه ده ایرلرگه قاطناشوب برگه بییرگه رخصت ایتکان، حاضرنده‌ده بوجیون شونك یادکاری ایچون یاصالادر دیه روایت ایته‌لر.

بو جیون کوننك یتکاننی تاتارباشلری بتون جان وتنلری ایله کوته‌لر هم شول کون یتکاچ بتون آول ایچی بر بایرام حالینه کره در. ایرته‌گه جیون دیگان کوننی کیچ برلن تاتارلر مونچه‌غه باروب تمیزلنه‌رك قوللرندن کیلگان قدر ینگی کیوملرینی کیونه‌لر وطاك آتو برلن ایرلری ایرته نمازغه مسجدکه کیته‌لر. خاتونلری ایرتوك طوروب آرلی بیرلی یوگوروب آشغه آشغه حاضرلنه‌لر. قویماق، صومصا، بره‌مچ، ته‌بیه شکللی توررلو نرسه‌لر پشره‌لر. قایماق، مای، بال، صراکبی نرسه‌لر بایرامدن اوّل کوندن حاضرلنوب قویلغان بولا. ایرته نمازدن چقغاچ بای بولسون، یارلی بولسون ملا هرقایوسینك اولرینه کروب حاضرلگان آشلرینی تناول قیلوب یوری. ملانك خاتونی هم شول وقتده یورت صایون کروب نعمتلرینی تناول ایدوب چغادر. بوندن صوك ایرلر ملانك اوزینه، خاتونلر ملانك خاتونینه صدقه کیتوره باشلیلر. ملاغه آقچه، کیوملك ماتیریا، وخاتونینه کوکای، یارما، اون، کینئر شکللی نرسه‌لردن هر کیم اوز حالندن کیلگانچه

کیتره در. بو اشلر تمام بولغاچ تاتارلر بار قوّتلری ایله چای اچارگه طوتونه‌لر، أوده، آمبارده، کله‌تده، ایشك آلدنده حاصل هر یرده چای اچه‌لر. بای‌لری صماوارقویوب بال، شکر، لیمون واریمیه وهر تورلی طابا آشلری ایله، فقیرلری ایسه طاقته چاینی طوغرودن طوغرو قزان‌غه صالوبقنه اچه‌لر. بوندن صوك اویله وقتی ینکاچ مسجدکه نمازغه باره‌لر. مسجددن قایتقاچ قارتراقلری آزراق استراحت ایته، یاشلری اوراملرده شایاریشوب یوریلر. کون اورتاسن اوتوب قویاش نیچك آزغنه توشه باشلادیسه قارت، یاش، ایر، خاتون، قز بارسیده آولنك برچیتنده‌گی برر بولوناق‌غه یاکه طاغ بوینه طوغری کیته‌لر. قیار، آلما، چیکلاوك، پره‌نیك، کجه موگوزی شکللی هرتورلی طادلی نرسه‌لر صاتارایچون شونده روس سوداگرلریله جیولالر. کینکان صایون میدانده کشی کوبایه وشیلك [شادلق، اویون کولکی] آرته بارا. بعض بر یرده یاش یکتلر جیولشوب موکلی تاتارکویلر برلیلر، تورلی مقاملر ایله غارمون، اسقریپقه اوینیلر، تورکوم تورکوم خلق جیولوب آنلرنی تماشا ایدوب طوره‌لر، ایکنجی بر یرده قزلر ایله یکتلر برگه قوشلوب بییلر، لـکن بونده، یر، موزیقه، حتی قچقروب سویلاوده بولمی، بریکت برله برقزنك اورته‌ده‌غی میدانغه چغوب هیبت‌کنه صالماق‌غنه بییگانن باشقه‌لر کوتوب قاراب طوره‌لر، آنلر طوقتادقده، باشقه برپار شولای چغوب بیبی در. لکن بونك یکتلر برلن قاتناشوب بییرگه هر بر قزنك آتا آناسی رخصت بیرمی، بایراق آدم قزلری چیتدن قاراب‌غنه طوره‌لر. بوندن صوك صبان طوینده‌غی کبی کشی کورشدیروب بولاکلر بیره‌لر. طاغن بییلر، یرلیلر، اوینیلر، کوله‌لر، بالالرغه کوستنچلر اوله‌شه‌لر. شول طریقچه کیچ‌که قدر آچیق هواده، هیبت اولان اوستنك کیف صفا ایله اویناب کولوب کوکل آچقاچ قاراکغو توشه باشلاو ایله آول‌غه قایتورغه یونه‌له‌لر. عادتك آلدان قزلر وآنلرنك

آرتندن یاش یکتلر قایتالر، آره‌سی یارطی ساعتده اوتمی هرقایوسی یوقوغه طالا، بتون آول اچی طب طن بولا. [قیش بویونچه برون، بضاو آره سنده صاصی برلرده وبر نیچه‌شر جماعت کچـکنه بر أونك طار بولمه‌لرنده هر تورلو آچلق وزحمت‌لرگه قاتلانوب اوتکارگاننك بعدنده یازنك هیبت صحرالرنده، آچیق هوالرنده، جنت کبی اولن وچیچك آره‌لرنده آول خلقی‌نك وخصوصا یاشلرنك شولای برگه جیولوب هیچ بولماسه یلنده بر ایکی کون اویون کولـکی، کیف صفا ایله کچره‌رك کوکل آچولری، برسنه‌دن بیرلی جیولغان آچو، قچو، یالقاولق، وپریشانلق میقروبلرینی قویوب آز اولسه‌ده یکی بر جان آله‌رق کسب حیات ایتمه‌لری عقل‌غه وحکمت‌که پك موافق بر اشدر. صبان طویی وجیون کبی یخشی وملی بر ایکی بایرامزنك یلدن یل‌غه ترقی ایدوب هر طرفده‌کی تاتارلر آراسینه طارالووینه طریشمق کرکدر. اسـکی یونانیلرك «اولیمپیاد» اویونلری ملتك ترقیسینه نه قدر یـاردیم ایتدیکی تاریخ بیلنلره معلومدر.]

قزان تاتارلری ایله برنسلدن اولان قریم تاتارلری «نوغای» اسمیله یورتولمکده اولوب بونلرغه بو اسم اون‌اوچونچی عصرده آلتون اوردا خانلغندن آیریله‌رق قفقاسده‌غی «تـه‌رك» صووی بوینه باروب اوطورمش «نوغای» اسمنده‌گی خانلرندن قالمشدر. نوغای خـان آرتندن شونده بارغان تاتارلرنك برقسمی یرلی خلقلرایله قاطناشوب کیتمشلر وبرقسمده قریم قطعه‌سنی ضبط ایده‌رك شونده باروب یرلشمشلر واوزلرینك قریم یاکه نوغای خانلغنی قورمشلردر. قریم‌غه بارغاچ نوغای‌لر یرلی خلقلر همده روسیه‌دن قوغوب آلوب کیتمکده اولدقلری اسیرلر ایله دخیده زیاده قاطناشمشلردر. قریمده نوغای حـکومتینك اك ترقی ایتکان واك قوتلی وقت لری گری خانلر زماننده اولوب اوچ یوز سنه قدر دوام ایتمشدر. آنلردن صوڭغی خانلر زماننده

نوغای حکومتی کیر و کینه باشلاب استقلاللرینی غایب ایده‌رك ترك سلطانلرینك حمایه‌سینه کرمشلر وترك سلطانلرینه اسیر کوندره‌ك وروسیه‌نك جنوب طرفلرینی یغما ایتمك ایله مشغول اولمشلردر. ۱۷۸۳ نچی سنه‌ده قریم قطعه‌سی روسیه قول آستینه کروب قریمده تاتار خانلغی تمامیله بیتدی وبونك اوزرینه قریم تاتارلرینك بر چوغی تورلی وقتلرده ترکیه‌گه کوچه‌رك قریمده بونلردن یالگز سکسان منك قدر آدم قالدی.

صاری یوزلی، قصق کوزلی نوغایلر صورت ظاهره‌لرینه قاراغانده قازان تاتارلرندن کوب فرقلی ایسه‌لرده صاف قلبلی، غایت ناموسلی، زیاده‌سیله طریشوجان، آیق، افراط درجه‌ده صبرلی وهر بر آغرلق‌غه توزیملی اولمق ایله مشهوردرلر. نوغای اسسیلکدنده قورقمی، صوسزلقدنده قورقمی، اوزینك بیه سوتندن یاصاغان قمزینی اچوب، آت اینی آشاب واوستی آچیق اوچاقده طوغریدن طوغری کول‌اوستنده چوره‌گنی پشروب آشی بیره‌در. طوره طورغان یرلری طوفراقدن یاصالغان وطوفراق ایله اورتولگان «صاقلی» اسمنده‌گی أولر اولوب کوب خاتون آلمق عادتی بونلر آره‌سنده تمامیله بیتمشدر.

قریمده نوغای - تاتار حکومتی وقتندن بوکونگه قدر قالمش بر یادکار واردرکه اول ده اوزینك تاتار منظره‌سنی وتاتار خلقنی صاقلاب کلمش اولان «باغچه سرای» شهریدر. سیمفروپولگه یقین بریرده، اسکیدن قریم خانلرینك پایتختی اولان بوکچره‌کنه باغچه سرای شهری بوکونگه قدر قریمده مسلمانلقنك وتاتار هنرلرینك مرگزی اولوب کلمکده‌در. بونده صافیاندن تورلی آیاق قابلری، باقر پاصوده‌لر، کمشلی قوشاقلر، ایارلر، بورکیلر، برمن بوروکلر حاضرلنمکده‌در. مسلمان شهرلرنده اولدیغی کبی باغچه سراینك جامعلری،

قبه ومناره لری پك چوق اولوب دیوارلرینه یازلمش هرتورلو یازولر ونقشلری، بر چوق دائره لر، باغچه لری ومرمر چشمه لری ایله اسکی دن قالمه خانلر سرایی تا بوکونگه قدر صاقلانوب کلمکده در.

صوك

تاتارلر حقنده باشقه اثرلرده کورلمش معلوماتدن بعضیلری:

«تاتارلر «قزان تاتاری» اسمنده اوله رق روسیه نك قزان، پیرم، اوفا گوبرنالرنده همده ژەتسکی گوبرنانك جنوب طرفلرنده یاشامقده لردرکه بونلر کرك اوزلرینك صورت ظاهره لری جهتندن وکرك ترقیات فکریه لری جهتندن تاتار نسلی نك چیچکی وزینتی در.

بونلرغه بر طرفدن اوزلرینه کورشی اولان فین خالقلرینك قانی وبر طرفدن بر مقدار روس قانی قاتناشدیغی جهتله بنون چهره لری اوزگاروب یوزلری اوزونچه، کوزلری مائی، بورونلری منتظم، ماڭغایلری تیگز اولوب قالمش یالڭز سیرك وآز اوسه طورغان قاره صقاللری ایله اوزون قولاقلری غنه کندیلرینك مونغول نسلندن اولدقلرینی بیلدیروب طوره در. ایری گاوده لری، قالون موبونلری، کینك جیلکه لری، قالقو کوکره کلری بوتاتارلرنی هر تورلی آغر اشلرنی اشلارگه کوچلی یته طورغان ایته در. طازا وقوتلی اولان بو تاتارلر مکریه یارمونقه سی وقتنده طاوار بوشاتوب، طاوار تیاو خدمتنی بتونلای اوز قوللرینه غنه آلالر دیب آیتورلکدر. مکریه یارمونقه سنده تاتارلر فوق العاده اطاعت ایله طریشوب وتیزلك اوزرنده اشلاب خدمتچیلك هم ناموس وطوغریلق ایله کیبت قاراولچیلغی ایته لر. وولغا بویلده غی پریستانلرده، پار وخودلرده، یوك طاشو ولوماوی ایزووشچك خدمتلرنده، حاصل روسلر اشلی آلمی طورغان، یا که اشلاسه لرده کوب بها آلا طورغان آغیر خدمتلرنك هربرنده وهربرده تاتار بولونمقده در.

قزان تاتارلرینك طبیعتنده کبرلك ، شهرت سیوچیلك ، خوشخلق وکرگینلك یك غالبدر. شونك ایله برابر اوزلری طوغری ، ناموسلی ، تمیز وطریشوچان بر خلقدر. روسیه قول آستینه کرولرینه بر نیچه یوز یللر اوتدیکی حالده بونلر تا بوکونگه قدر اوزلرینی روسلردن یوقاری صانیلر و «کناز» دیب الوغلاغانغه یك کیفلری کیله ، سوداگر بایلری میدال آلورغه یك یاراتا ، بر بای تاتار اوزینك یفك چاپاننی کامچات بورکینی کیسه اوزینه شول درجه ده کبار بر وضعیت بیره‌که آنکارغه هیچ یاقین بارورغه ممکن دگل دیه حساب ایترسن. حالبوکه شولای ایری کورنگان بر تاتارغه اگر سنك کرك بیرك بولسه توبانچیلكلی ، آچیق کوکللی ، یاقطی یوزلی ، تملی تللی اولوب سنك ایله سویلاشه ، طبیعتکنی وخلقکنی بیلوب آلورغه طریشه همده اوزینك مقصودینه یك اوستالق ایله ایریشه در.

تاتارلرده یك کوچلی اولان آقچه خریصلکی ومال محبتی بونلرنك طریشوچان وناموسلی بولولرینه سبب اولمشدر. قزان تاتارلری کرچه صبانچیلق وباشقه هنرلر ایله ده بر آز مشغول بولسه لرده بونلرنك اك سویگان نرسه‌لری سوداگرلكدر. اوزلری کوبسنچه بور وتوب وبوراوب سودا ایته‌لر، بوده کوچبه وقتلردن قالمش بر طبیعتلرینك اثری اولسه کرك. بونلر سوداغه بتونلای عشق ایله قمارلنوب بیریله‌لر همده سودانك اصولنی شول درجه‌ده بیله‌لرکه حتی ضور تجارت مرکزلری بولغان پایتختلرگه باروب اش یورتودنده قورقوب طورمیلر. قزاننك آشلق ، مای ، تیری سودالری بتونلای تاتارلر قولنده دیب أیتورلکدر. تاتارلر بر آز سرمایه یاصاب آلغاچ آنی فابریق وزاود اشلرینه کرتورگه قاری باشلیلر. مسلمانلرنك قزانداغی صابون وصافیان زاودلری بتون روسیه‌ده مشهور اولدیغی کبی قوماش وماتیریا فابریقلری ده ضور اشلر کوچرمکده درلر.

تاتارلرنك سودا جهتندن اك ضور اهمیتلری روسیه ایله آزیا آره‌سنده واسطه اولمقلرنده‌در: چونکه بونلر مسلمان اولدقلری جهتله، روسلرغه بار و ممکن بولماغان یرلرده یعنی آزیاده‌غی مسلمانلر آره‌سنده هر یرده مقبول اولوب سودا ایته باشلادیلر. شونك ایچوندرکه، بخارا، خیوه، ایران کبی یرلر ایله تاتار سوداگرلری پك کوزل آلیش ویریش ایدوب اش کوره‌لر، اورته آزیاده وحتی کاخته‌ده هم قطایده اسملری معلوم اولان تاتار سوداگرلری وار.

تمیزلك وپاکلك هم آییقلق دین اسلامدن جزء ومسلمانلقنك الوغ رکنلرندن اولدیغی جهتله تاتارلر اوزلرینك کورشیلری اولان روسلردن تمیزره‌ك طوره‌لر. تاتارلرنك أولری هر وقت یوولغان، استینه‌لری شمارتلغان بولا، یلنده بر نیچه مرتبه‌لر آغارتالر، ساکی‌لرینه یاکه ایدنلرینه هر وقت پالاس یاکه حصیر [قامش] وکیز توشه‌لگان بولا، اولده‌گی کوچبه‌لك طبیعتلرینك اثری اوله‌رق چادر اچنده اولدیغی کبی أولرینك استینه‌لرینه سولگیلر وبخشی کیوملرینی ئله‌لر، کیشنه‌لرینه صماوارلر وهر تورلی پاصوده‌لر تزوب قویالر، بای تاتارلرنك یورتلری اعلا صورتده طاشدن یاصالوب ایچی ضور کوزگیلر، بخشی میبللر وهر تورلو کوزل جهازلر ایله زینتلنه‌در.

صاتو آلو ایتکانده احتیاج توشکانلگی اوچون تاتارلر یازو اوگره‌نرگه مجبور اولمشلر، شویله‌که: اوقی یازه بیلمگان تاتار پك سیره‌کدر. هر بر آوللرنده مسجد یاننده مکتب بولونا، مکتب‌که بالاسنی یبارمایانچه قالغان تاتار عائله‌سی بتونلای یوق دیب أیتورلکدر. مکتبده شول مسجدنك ملاسی بالالرنی اوقورغه یازارغه، عمل وعبادتکه هم قرآن اوقورغه اوگره‌ته، بعضیلرنده برقدر سودا علملرینده اوقوته‌لر. اوقوتقان ایچون ملا ژالونیه آلمی، هرکیم اوزینك قولندن کیلگانچه آتارغه صدقه بیره‌لر: قایسی بال، قایسی چای واون، قایو بریسی

یکی جیلانلك کیتره. ملانك خاتونی هم اوزینك آوینده تاتارلرنك قزلرینی اوقوته، تاتار قزلری آره سنده ده اوقورغه بلمی طورغانی پك سیره کدر. لـکن بودرجه ده گنه آز اوقو مسلمانلرنك معرفتلی بولوب ترقی ایتمه لرینه ومعیشت احواللرینك توزه لمه سینه کافی دگلدر، بلـکه روسلر ایله مناسبات تجاریه ده بولنولری تاتارلرنك ترقیسینه بونلن آرتوغراق یاردم ایده‌در. مثلا: بردن آرتق خاتون آلو عادتی تاتارلر آره سنده بتونلای بتوب بارا هم بو اش که اوزلریده فنا کوز برلن قاری باشلادیلر. خاتونلرنی قاچرو عادتی فقیرلرنده بتونلای بتدی، بایلریده اوزلرینك خاتونلرینی روس تیاترلرینه، مکریه یارمونقه سینه وپایتختلرگه آلوب‌یوررگه وخاتونلرنی اوزلریده آق وقزل بویاولرغه بویالغان [ایننك کرشن یاغونغان] بیتلرینی قاپلامایـنچـه ویاشرمایـنچـه یورتورگه باشـلادیلر. ایشـته شویـله‌چه روسلرایله اختلاط وقاطنـاشو آرقه سنده کوب خاتون آلو ایله خاتونلرنی قاچروب یورتو عادتلرینك مسلمانلرنك عائله وعمومی معیشت لرینه غایت ضررلی اولان تأثیرلری کیتد کچه آزایا وارمقده‌در. کرك شهر وکرك آول تاتارلری بولسون عمومیتله بونلر اوزلرینك عرف وعادتلرینه‌ده پك اول قدر اعتبار ایتمی باشلادیلر. شریعت اسلامیه بویونچه حرام ایدیکنی کوب ایسکه آلماینچه سودا یرلرنده آول تاتارلریده روس آراقیسینی چوموره بیره‌لر.»

(ی. آ. له‌بدوف جغرافیه‌سی. پیتربورغ — 1896 سنه 20نچی طبعی.)

تاتار وترك

تاتار یاخود تتار، عربچه تتر، فرانسزچه تارتار (Tartares). بو اسم عن اصل مغول [مونغول] اقواملدن بر قومه مخصوص اولوب،

بوقومك افرادی جنگیزخان عسکرینك پیشدارلری حکمنده بولندیغندن، قرون وسطاده مغول اسمینك مترادفی کبی استعمال اولنمشدر. تواریخ عربیه وفارسیه‌ده بومعنا ایله مستعملدر. بعده بتون اقوام تورانیه‌یه تعمم اولنه‌رق، بونلره اقوام تاتاریه واقوام مذکوره‌نك مسکنی اولان بلاد شمالیه‌یه تاتارستان نامی ویرلمش ایسه‌ده، بو تعبیرك اورنسز اولدیغی صوکندن آکلاشیلوب، استعمالی ترك اولنمشدر. بو کونکی کونده بو اسم ترك امت عظیمه سینك بر قومینه تخصیص اولنمشدرکه بونلرك وقتیله مغوللرله زیاده‌جه اختلاط وامتزاج ایتمه‌لری وطامرلرنده بردرجه‌یه قدر مغول قانی بولنمه‌سی بوتسمیه‌لرینه سبب اولمش ایسه‌ده، کندیلری لسان، اخلاق وعادات وهر جهتجه مغوللردن زیاده ترکلره یقیندرلر. بونلر وقتیله اولاد چنگیزدن جوجی خان سلاله‌سینك حکم سوردکلری یرلرده یعنی دشت قپچاق دولتی ممالکنده ساکن اولوب، الیوم روسیه دولتینه تابع اولان قریم وقزان تاتارلریله نوغای وسائره‌دن عبارتدرلر. بونلرك لسانی اصل ترکستان ترکلرینك لسانی اولان چغتایجه‌دن زیاده عثمانلیجه‌یه قریب اولوب، آنجق اوته‌دنبری سائر اقوامله اختلاط ایتمدیکلرندن، سیمالری خالص اقوام تورانیه‌یه مخصوص اولان علامتلری حفظ ایتمشدر.

بونلرك بو کونکی کونده روسیه‌ده بولنانلری ایکی میلیون اوچ یوز بیکدن زیاده اولوب، رومانیاده وممالك عثمانیه‌ده دخی مقدما قریمدن هجرت ایتمش خیلی تاتارلر بولنمقده‌در. لسانلرنده موجود کتابلرندن بر خیلیسی قزانده طبع ایدلمشدر. بعض کنجلری بولسانی تدریجا لسان عثمانی ایله توحیده چالیشمقده‌درلر. کندیلری ساکن وچالیشقان آدملر اولوب تمدنه فوق العاده قابلیت واستعدادلری اولدیغی بتون سیاحین وجغرافیون طرفندن تسلیم اولنمقده‌در. هر حالده بونلر خالص ترك اولوب، تاتار اسمیله یاد اولنمه‌لری مجرد

یقین وقتلره کلنچه‌یه دك سلالهٔ چنگیزیه‌دن اولان خانلرك اداره‌سنده بولنمه
لرندن ایلری کلمش خطا بر تعبیر اولدیغندن تاتارلرك کیملر اولدیغنی
کوزلجه بیلمك ایچون ترکلر حقنده بر قدر معلومات آلمق ایجاب ایدر.
«ترك» — ترکلر آسیانك اك بیوك واك مشهور امملرندن اولوب،
امم تورانیه‌دن معدود وعرق مغولی‌یه منسوبدرلر. آسیای شمالی اقطارنده
بولنمغله، سیماچه واحوال بدنیه‌چه سائر امم تورانیه ایله برابر چین،
تیبت، یاپون وسائر او جهتلر آدملرینه مشابهدرلر. ترکلر امم
تورانیه‌نك اك اسکیسی واك شانلی وشهرتلیسی اولوب مغوللرله حقیقتده
ترك اولمیان سائر اقوام تورانیه کندیلرینه ترك نامنی ویرمکله تفخر
ایدرلر، بو حالده اصل ترك اولان بعض اقوامك بو اسمی قبول
ایتمیوب، بر حقارت عد ایتمه‌لری غرائبدندر.

ترکلرك اول سیبریا ایله چین آره‌سنده واقع «آلتون طاغی»
سلسله‌سی جهتلرنده ساکن بولنوب، اورادن بر نیچه مرتبه‌لر جنوب
وغربه طوغری یاییله‌رق، چینده والیوم ترکستان دینلن ملکتده اجرای
فتوحات ایتمشلردی. سیبریانك منتهای شمالنده دخی ترکلرله پك چوق
مناسبات جنسیه ولسانیه‌لری اولان «یاقوت»لر کبی بعض اقوام
بولنوب، بونلر دخی آلتون طاغندن شماله طوغرو ایلرولیه‌رك،
اورالرده یرلشمش، ویاخود ترکلرك اك اوّلکی منشألری بحر منجمد
شمالی سواحلی و«لنا» و«ینیسی» وادیلری اولوبده، بعده جنوبه
طوغرو چیقمش اولمه‌لری محتملدر. حتی انسانلرك دائما حرارت
ویابرودتی زیاده اولان اقلیملردن معتدل اقلیملره ودها منبت یرلره
هجرتلری سوق طبیعی ایجاباتندن اولدیغنه باقیلرسه، ایکنجی احتمال
عقله دها یقیندر. هر حالده تاریخك ضبط ایده بیلدیکی زمانلرك اك
اسکیلرنده ترکلر جیحون وسیحون شمالنده، بحر خوارزمك شرق
شمالیسنده وچین وختانك شمال غربی جهتلرنده بولنوب، دیگر اقوام

تورانیه‌دن فینوآ وبلغار ومجارلردن مرکب اولان اورال جنسی غرب، مانچو وتونقوز جنسی شرق، مغول جنسی دخی جنوب شرقی جهتلرنك بولینوردی.

بو وجهله اقوام تورانیه‌دن ایرانیلره واول وقتلرده مرکز مدنیت اولان آسیای غربی‌یه الك یقین بولنانلری ترکلر اولمغله، بونلر اول وقتلردن کسب شهرت ایدوب، ایران قدیمك تاریخ واساطیری ایرانیلرك ترکلرله اولان محاربات ومناسبتلری تفصیلاتیله طولدرلمش اولدیغی کبی، اسکی یونانلیرله بنی اسرائیل عندنده دخی ترکلرك نامی مجهول دکل ایدی.

اسکیدن برو ترکلر آره‌سنده منقول ومتواتر اولان بر روایته کوره، ترکلرنك الك اسکی حکمدارلری وبرنجی ترك دولتینك بانیسی اوغوزخان بن قره خان اولوب، بو ذات باباليرينك دينني ترکله، یکی بر دین قبول ایتدیکندن، برادری ایله خیلی وقت محاربه ایدوب، نهایت غالب کلمش وتاسیس ایتدیکی دولت وفاتنده آلتی اوغلی آره‌سنك تقسیم ایدلمش ایدی. بو آلتی اوغلی: کون خان، آی خان، یلدزخان، کوك خان، طاغ خان ودکز خان اسملریله معروف اولوب، «اوچ اوق» لقبیله ملقب اولکی اوچی شرق و «بوز اوق» دیه تلقیب اولنان دیگر اوچی غرب جهتنك یرلشمش وهر برینك دوردر اوغلی اولوب، اوغوز خانك ۲۴ طورونی ۲۴ ترك قبیله سینك رئیسلری اولمشلردی. بوتفصیلاته پك‌ده صحیح نظریله باقیله مازسه‌ده، هرحالك ترکلرده «اوغوزخان» اسمیله بیوك بر حکمدار کلوب، بر طاقم قوانین ونظامات وضع وبر دولت تاسیس ایتمش اولدیغی آکلاشیلیور.

علم نسب علماسی یافث بن نوحك اولادندن «ترك» اسمنك بر آدمك نسلندن چیقمش عد ایدییورلر. ایرانیلر ایسه فریدونك اوچ اوغلندن «تور» ه تورانیلرك یعنی ترکلرك قارت باباسی نظریله

باقیورلر . تفصیل احوالی شهنامه‌یی طولدیران «افراسیاب» دخی ترکلرنك اك بیوك حکمدارلرندن معدوددر . ترکلر اسکیدنبرو ایکی شعبه‌یه منقسم اولوب ، ترکستانك شرق جهتنده بولنانلر «اویغور» غرب جهتنده‌کیلر دخی «ترك» ویا «ترکمان» اسمیله تفریق اولنوردی . ابتدا اویغورلر دهامتمدن اولوب ، لسانلری ترکلرنك لسان ادبیسی ایدی ، وکندیلرینه مخصوص برخط ایله خیلی کتابلری دخی وار ایدی . بعده اوطرفلره کیدن بر طاقم نسطوری راهبلر ، مغوللره قبول ایتدیردیکلری کبی ، اویغورلره دخی سریانیجه‌دن مأخوذ برخط اوگرتمشلردی ، که ظهور اسلامه دك ترکجه بو خط ایله یازیلوردی ، بو خط ایله یازلمش بعض ترکجه کتابلر الیوم موجوددر .

هجرت نبویه دن اوچیوز اللی سنه صوکره «طاغ خان» نسلندن اولدیغی مروی اولان ترکمان حکمدارلرندن «سالورخان» دین اسلامی قبول ایله «قره خان» اسمنی آلەرق قومینك کبراسینه دخی دین اسلامی قبول ایتدرمش ، وبونك اوغلی موسی برچوق جوامع شریفه ومساجد ومدارس بنا ایتمش ؛ وخلفی اولان عمجه‌سی «بغرا خان» شرقه طوغری توسیع ممالك ایله ، کاشغر جهتلرینی دخی فتح ، وبخارایی سامانیلردن ضبط ایلمش ایدی . خلفلرندن احمد خان بن ابی نصر هنوز اهتدا ایتمه‌مش ترکلری دخی دین اسلامه ادخال ایله ، اسلامی ترکلر آره‌سنده طاراتمشدر . او صره‌لرده ترك وترکمان قوملری مرکز خلافت اسلامیه اولان بغداده تردد ایتمگه باشلایەرق ، جسارت وشجاعت فطریه‌لری حسبیله ، خلفای عباسیه بونلرك خدمت عسکریه‌لرینه عرض احتیاج ایتمکله ، ترکلر عسکرلکله عراق وشامه طوغرو فوج فوج کلمگه باشلامش : وعلی الخصوص یوللری اوزرنده بولنان آذربیجان وارضروم جهتلری ترکمانلرله طولمش ایدی . اوشبو ترك عسکرلرینك رئیس وامیرلری تدریجا کسب نفوذ وقوت ایده‌رك بالآخره سردارلق

واميرالامرالق ايله امور حكومتى اللرينه آلمشلردى . بو وجهله بتون ممالك اسلاميه‌ده تركلر بيوك بر نفوذ واقتداره مالك اولوب ، آل بويه وسلجوقيلر وغزنه‌ويلر ودها صوكره‌لرى عثمانليلر كبى سطوت وشوكت صاحبى دولتلر يتشمشدركه او وقتلردن بو كونكى كونه‌دك شرق وغربده ممالك واقوام اسلاميه‌يى اداره وحمايه ايتمشلردر .
تركلر دين اسلامى قبول ايتدكلرن صوكره لسانلرينى خط عربى ايله يازمغه باشلايوب ، شرق تركجه‌سنك يعنى اويغور لساننك خيلى ادبيات وجوده كلمش ، بر طاقم شعرا وادبا يتشمش ايدى . آنجق اوزمانلرده اسلاملر آره‌سنده فن لسانى لسان عربى اولديغى كبى ، آسياى وسطا جهتنده لسان ادبى دخى باشليجه فارس لسانى اولمغله اكثر ترك ادبا وشعراسى لسان فارسيده كسب تميز ايدوب ، كندو لسانلرينه اوقدر اهميت ويرمزلردى . ايرانك تشكل ايدن ترك دولتلرى فارسى‌يى لسان رسمى وادبى اتخاذ ايدوب ، يالكز رومده تاسس ايدن سلجوقيلر دولتنك تركجه لسان رسمى اتخاذ اولنمش وعلى الخصوص دولت عثمانيه‌نك تاسسندن صكره بو لسان كوندن كونه كسب ترقى ايتمكه باشلايوب ابو الفتح سلطان محمد خان ثانى وسلطان سليم وسليمان دورلرنك مكمل بر ادبيات عثمانيه حاصل اولمش وبرچوق ادبا وشعرا ظهور ايلمش ايدى . او وقتدن زمانمزه دك ادبيات عثمانيه‌جه بردور توقف حكم سوروب ، بر درلو ترقيات كورلمامش ايسه‌ده ، نهايت بو زمانك ادبيات عثمانيه ايچون يكى بر دور ترقى آچيلوب لسان عثمانى احتياجات زمانيه‌يه موافق بررنك وشيوه آلمش ، وكوندن كونه ساده‌لكله برابر كسب مكمليت ايتمكه باشلامشدر . بو ترقيات جديده تركمان لساندن مشتق اولان لسان عثمانيده اولوب الك اول ادبى حكمينه كچمش اولان شرق تركجه‌سى يعنى اويغور لسانى ايسه ، چنكيز خان وتيمورلنك سلاله‌لرى دورلرنده خيلى ترقى ايتمش ايكن ، بعك

اورالرینك سیاسة متروك ومهمل حالنده قالمسی اوزرینه جنگیزك اولادندن برینك اسمینه نسبتله، چغتایجه تعبیر اولنان لسان مذکورك ادبیاتی بسبتون توقف ایدوب هیچ بر ترقی کورلمامشدر. ترکیٔ غربی وترکیٔ شرقی تسمیه اولنه بیلن لسان عثمانی ایله چغتایجه آره‌سنده مرور زمانله ومحللری یراقلغی جهتیله پك چوق فرق حاصل اولوب بوکونگی کونده بو ایکی لسانك وهلة عین بر لسان شعبه‌لری اولدقلری آکلاشیله‌مز.

بوندن ماعدا روسیه‌نك قریم وقزان جهتلرنده ویاکلش اوله‌رق تاتار دینلان ترکلرك دخی کندیلرینه مخصوص لسان وادبیاتلری واردرکه چغتایجه ایله عثمانلیجه آره‌سنده در. لسان علماسی السنهٔ تورانیه نك باشلیجه اقسامندن اولان ترك شعبه‌سنی اوشبوروشجه بش لسانه تقسیم ایدییورلر: برنجی اویغوریعنی چغتای، ایکنجی نوغای یعنی تاتار، اوچنجی قرغیز، دوردنجی یاقوت، بشنجی عثمانلی لسانلری.

بونلردن قرغیز ویاقوت لسانلرینك ادبیاتی یوقدر. قرغیزلر بدوی ایسه‌ده دین اسلام ایله متدین اولوب یاقوتلر ایسه بوکونگی کونده هم بتپرست ووحشی حالنده‌درلر. آنجق بعض سیاحلرك روایتنه ولسان علماسینك ظنینه کوره یاقوت لسانی ترك لسانلرینك اك اسکیسی واصلی اولوب، دیگردوردی بونك فرعلری حکمنده ایمش. اوروپا علماسی، سائر لسانلرك احوالیله اوغراشدقلری کبی السنهٔ تورانیه ایله دخی مشغول اولوب کرك بولسانلرك هربری حقنده آیری وکرك جمله‌سینك آره‌سنده‌کی مناسبات ومشابهات حقنده تحقیق وتدقیق ایله کتابلر یازمشلردر. بونلرك تحقیقاتینه کوره لسان ترکی نك سائر السنهٔ تورانیه‌دن برنجی درجه‌ده تونقوز ومانچوایکنجی درجه‌ده مغول لسانلریله مشابهت وقرابتی اولوب، فینوا وساموید ومجار لسانلریله اولان مناسبتی دها ضعیفدر. حالبوکه بونلرك کندی آره‌لرنده قرابتلری

زیاده‌در. بوخصوصده اك اول واك مدققانه یازان ذات «آبل رەوزات» اولوب «لوسیان آدام» وسائر علما دخی اجرای تدقیقاتله بر چوق اثرلر یازمشلردر.

ترکلر سائر اقوام تورانیه ایله برابر عرق مغولی یه منسوب بولندقلرندن، اصل سیمالری الیوم عثمانلی مملکتنده تاتار چهره سی دینلن صورتده اولوب یوزلری کنیش، یاناق کمیکلری چیقیق وبورونلری یاصی وباصیق، کوزلری کوچوك، طوداقلری [ایرنلری] قالونجه، باشلری کوچوك ویوارلاق [یومری]، صاچلری قاره وقاطی، صقاللری پك آز، بییقلری توز، بویلری قیصه وتوسلری صاری یه مائل اسمردر. ترکستانده وروسیه ممالکنده بولنان ترکلرك جمله‌سی بوسیماده اولوب، آنجق ایرانك شمال غربی جهتلرنده وقفقاسك جنوبنده ساکن بولنان ترکمانلرله آناطولی وروم ایلنده‌گی عثمانلیلرك، بو یرلرده بولندقلری اهالی قدیمه‌ایله اختلاط وامتزاج ایتمکدن وعلی‌الخصوص چرکس وسائر جنسلره منسوب جاریه‌لر استفراشندن سیمالری اوزگاروب عرق قفقاسیدن فرق اولونمیه‌چق برحاله کلمشدر. بو سببه مبنیدرکه طبیعیون عثمانلیلری لسانجه اقوام تورانیه دن وسیماجه عرق قفقاسیدن عد ایدییورلر.

اخلاق واحوال معنویه لرینه کلنجه: ترکلر عمومیت اوزره غایت ساکن، حلیم، چالیشقان صبرلی ومع هذا پك جسور آدملردر. بو کونکی کونده ترکلر دولت عثمانیه‌ایله روسیه، ایران وچین دولتلرینك تحت تابعیت لرنده بولنوب، بونلردن یالکز دولت عثمانیه ترك دولتیدر. ممالك عثمانیه‌ده‌کی ترکلر اون میلیون قدارلرنده اولوب، روسیه‌ده‌گیلر دخی تقریبا شول مقدارده، ایرانده‌کیلر اوچ، وچینه تابع اولان ترکستان شرقیده‌کیلر دخی تخمینا اوچ میلیوندرکه مجموعی یکرمی آلتی میلیون مقدارنده درلر. یالکز ایرانده‌کیلر شیعی اولوب قالانلری کاملاسنی

وحنفی درلر. سیبریاده بولنوب دین اسلامله متدین اولمیان بر قاچ یوز بیك کشیدن عبارت اولان یاقوت‌لر بو حسابه داخل دکلدر.

بعض علم نسب علماسینك قولینه کوره «ترك» یافث بن نوح (عءم) ك اولادندن اولوب، اقوام تورانیه‌نك جدیدر. کویا بونك احفادندن «مغول» و «تاتار» اسمنده ایکی کشی کلوب، بو اسملرله معروف اولان قوملرك بابالری اولمشلردر. بو تقدیرده ترکلر اصل ومغوللر فرغ اولور. لکن هرقومی کندی اسمنده برشخصك نسلندن عد ایدوب، بوبله بر طاقم اسملرله حضرت نوحك (عءم) بر چوق احفادینی فرض ایتمك علم نسب علماسینك عادتی اولدیغندن بونلره صحیح نظریله باقیله‌ماز.

(قاموس الاعلام. صحیفه ۱۶۰۴ و ۱۶۳۹)
جلد ۳

جوابلر:

ن. افندی‌یه — ادبی، فنی وحکایه نوعندن اوله‌رق تاتارجه‌ده هر آیده چیقمش یکی کتابلرك اسملرینی وفیاٴتلرینی یازوب مندرجاتی حقنده نشریات کریمی نسخه‌لرنده بیان فکر ایده وارمغه شیمدیلك الدن کلمیور. ایلروده انشاءالله چالیشورز.

ش. افندی‌یه — غزیته آڭلامق ایچون الك برنجی یاردمجیلر جغرافیا وتاریخدر.

ح. افندی‌یه — مکتب ومدرسه‌لر ایچون پروغرام ترتیب ایتمك وموافیق درس کتابلری حاضرلمق یالڭز برکشینك الندن کله‌جك ایش دکلدر. اویله ایشلر ایچون مخصوص تعلیم وتربیه جمعتلری اولیور. بوندن صوکره بزم مسلمان مکتب ومدرسه‌لرینك نظارتی دوخاونی صوبرانیه‌یه قالمسی مأمولدر. انشاءالله اولایقیله باقار.

ع. افندی یه — مطبوعات نظامنامه سنی شیمدیلك ترجمه ایله وقت کچرمیگز. اوزگاره جك دییورلر. شول وقت ترجمه ایدرسگز.

ص. افندی یه — تولستوینك سورات قهوه خانه سنی نافله ترجمه ایتمشسگز. آنی بنده ترجمه ایدوب رخصت آلور ایچون سنزوره کوندرمشیدم. شوراده قالدی، رخصت‌ده ویرلمدی. کندیمه اعاده‌ده ایدلمدی. الـکزدن کلیرسه بن سزه پوشکین وغوغل اثرلرینی ترجمه ایتمه‌گزی توصیه ایدرم.

ش. افندی یه — روس ادبیاتی ترك ـ عثمانلی ادبیاتنه نظرا غایت عالی در.

ف. افندیه ـ افندم! قزلره یازو اوگرتمه نك درست اولوب اولمدیغنی حقنده بر طاقم جاهـل ملالرك سفسطه سوزلرینی یازوب زنهار بنم باشمنی آغرتدرمایکز. 20نچی عصرده، مدنیت والـکتریق دورنده اویله قرون وسطی خیالاتندن بحث ایتمك، آنك‌کبی سوزلری سویلمك، یازمق واوقومق ایله وقت کچیرمك عیبدر، گناهدر. بو خصوصده طوغری بر فکر آلمق ایترسه‌گز قاضی رضاالدین افندینك مشهور خاتونلر، قاسم امین بکلك تحریر المرأة، المرأة الجدیدة نام اثرلرینی مطالعه بیورمگزی توصیه ایدرم.

ی. افندی‌یه ـ ملتك پاره‌سی مکه ومدینه‌دن کلمش برطاقم سرسری بدلجی عربلره وهیچ لزومسز هم فائده‌سز ایشانلر ومتشیخلره صرف اولندیغینه تأسف ایدییورسگز.

لزومسز وفائده‌سز ایشلری طوغوران شی جهالتدر. اکر بویله شیلرك بیتمه سنی ایستر ایسه‌ك وار کوچمز ایله جهالتدن قورتولمغه چالیشه لم.

ص. افندی یه — شرق ررسك نیچون چیقمدیغی وهیچ اولمزسه نه وقت چیقه جغی وچیقمیه جق ایسه طوپلایوب آلدیغی پاره لری

صاحبلرینه اعاده ایدوب ایتمیه جگی حقنده کی سؤال واوبکه لریکزی بکا دکل، بلکه شو غزیته نک - اگر وار ایسه - اداره خانه سینه یازیکز. بنم او غزیته یه تعلقم ومشارکتم یوقدر .

ج. — قزانده تاتارجه یومی غزیته چیقه جغی حقنده بنم خبرم یوقدر، ییلدیز اسمنده بر غزیته چیقه جغی کچن سنه لرده یازلمشیدی، لکن چیقمیور اولسه کرك . چونکه ضیاسی کورلدیکی یوقدر .

آ. افندی یه - روسلرك دین اسلامی بیلوب بیلمدیکلرینه شبهه کز وار ایسه معلوم عالم آسترا اوموفنك تاشکندده روسجه اوله رق نشر ایتدیکی « قرآن وترقی »، غوری دار المعلیمنی مدیری

ف. اسمیرنوفنک « قرآن ومحمد » متوفی فیلسوف صلاویوفک « محمد » وپرافیسور قریمسکی نك « اسلامیت وآنك استقبالی » اسملی اثرلرینی بر کره کوزدن کچیریکز، کوررسکزکه روس علماسی دین اسلامی نصل آکلایورلر . بو کبی کتابلر پك چوقدر. شیمدیلك بو قدرینی یازدم . اگر لزوم کوریلورسه کله جك جزءلرده دها برقاچینك اسمنی یازارم .

محمد فاتح الکریمی .

صوك